

**Filozofická fakulta Univerzity Palackého
v Olomouci**

Katedra slavistiky

Sekce ukrajinské filologie

studijní rok 20011/2012

Ester Niemczyková

Studentka 2. navazujícího ročníku PF-UF

**Autorský neologismus jako prvek jazykové inovace (na
materiálu tvorby Liny Kostenko nebo současných
ukrajinských básníků)**

The author's neologism as the innovation component of the language innovation (in the
work of Lina Kostenko or contemporary Ukrainian poets)

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Radana Merzová

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní informační zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 25. 06. 2012 .....

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce Mgr. Radaně Merzové, ale také Prof. Alle Arkhanhelské, DrSc., které mi pomáhaly v řešení nejasností při psaní práce, a také mi byly velkou oporou. Rovněž jim vděčím za jejich trpělivost při konzultování mých dotazů. Také bych chtěla poděkovat paní Mgr. Uljaně Kholod, Ph.D. a všem ostatním, kteří mě jakýmkoliv způsobem podporovali, zejména svým rodičům.

OBSAH

I. TEORETICKÁ ČÁST.....	5
1. Úvod a představení Liny Kostenko	5
2. Tvorba Liny Kostenko.....	7
2. 1. Začátky Liny Kostenko a její vlastenectví	7
2. 2. Náhled do tematiky autorčiny tvorby a její umělecké schopnosti	9
2. 3. Období Šedesátníků	12
2. 3. 1. Představení skupiny „Šedesátníků“, jejich cíle a ideologie.....	12
2. 3. 2. Konec éry „Šedesátníků“	15
3. Neologismus – vymezení pojmu v češtině i ukrajinštině, užití v ukrajinské literatuře.....	17
3. 1. Neologismus v češtině.....	17
3. 2. Neologismus v ukrajinštině.....	19
4. Slovo tvorba v ukrajinštině	26
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	29
1. Autorské neologismy Liny Kostenko na podkladu historických románů.....	29
1. 1. Gramatická klasifikace autorských neologismů L.Kostenko	32
1. 2. Lexiko-sémantická klasifikace autorských neologismů L.Kostenko	39
2. Výsledky zkoumání	69
3. Závěr	71
4. Bibliografie.....	74

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Úvod a představení Liny Kostenko

V této práci se zaměřujeme na neologismy, neboli tzv. nová slova v tvorbě ukrajinské spisovatelky Liny Kostenko. Mezi hlavními cíli spatřujeme vyjasnění neologismů jejich lingvistický rozbor z hlediska gramatického a lexiko-sémantického.

V krátkosti nahlížíme do života Liny Kostenko, jakým způsobem tvořila a čím byla její tvorba ovlivněna. Následně vymezujeme dobu autorčiny tvorby, historické hledisko společnosti, tematiku a v neposlední řadě i samotné umělecké schopnosti autorky.

Období, do kterého je spisovatelka řazena, bývá nazýváno dobou „Šedesátníků“. Tato éra byla, jak už z pojmenování vyplývá, vymezena zejména v 60. letech 20. století. Díla básníků a spisovatelů té doby byla velmi cenzurována. Umělci byli zatýkáni, odváděni na Sibiř a knihy básníků nesměly být tištěny. Do takové situace se dostala i Lina Kostenko.

V další kapitole nacházíme pojem neologismus. Vymezujeme jeho pojem, tvoření neologismů obecných a dále individuálních, autorských neboli okazionalismů. Rozebereme si možnosti vzniku neologismu v češtině a samozřejmě i v ukrajinštině. Následně přejdeme k jednotlivému rozebírání neologismů. K tomu nám poslouží dva velmi známé a významné historické romány Liny Kostenko. Jsou jimi: „*Marusja Čuraj*“ (Маруся Чурай) a „*Berestečko*“ (Берестечко). Snažíme se neologismus vysvětlit českému čtenáři tak, aby slovo bylo pochopitelné z kontextu, ve kterém se nachází.

Na samotném konci této práce se dovídáme výsledky zkoumání toho, jakým způsobem Kostenko neologismy tvoří, čím je ovlivněna nebo jaké používá lingvistické postupy. Pomocí grafů a tabulek znázorňujeme, jaké tvoření neologismů převažuje nebo naopak, které se vyskytuje zřídka.

Je pravdou, že většina spisovatelů a básníků ve svých knihách většinou představují své životní příběhy. Co o nich chceme vědět, se dovídáme po přečtení jejich tvorby. V samotném díle si můžeme představit našeho autora, ať už jako hrdinu příběhu

nebo se v díle odráží jeho myšlenky, touhy a názory, kterými žije či kterými se řídí. Domníváme se, že tomu je tak i s velmi významnou dámou, která se proslavila i daleko za hranicemi své rodné země - Ukrajiny.

Lina Kostenko je velice známou spisovatelkou a básnířkou. Díky překladatelům jsou její díla proslulá velkému počtu čtenářů. Byla přeložena do angličtiny, běloruštiny, italštiny, francouzštiny, estonštiny, němčiny a slovenštiny. Bohužel, ještě pro nás - české čtenáře, nenašla svého překladatele.

Lina Kostenko se narodila 19. března 1930 v městečku Ržyščevi, které se nachází 76 km jižně od Kyjeva, kam se poté přestěhovala. Právě toto její rodné městečko, kde prožila svých prvních šest let života, zůstalo nenávratně v autorčině paměti. Ržyščev je bohatý na zajímavou historii, o níž ji vyprávěl její otec Vasyl Kostenko. Pocházela z rodiny učitelů. Otec spisovatelky byl velmi vzdělaný, dokázal učit téměř všechny předměty na škole a ovládal dvanáct cizích jazyků, což svědčilo o jeho nadanosti a talentu. V době, kdy Kostenko měla šest roků, se rodina přestěhovala do Kyjeva. Zanedlouho poté byl její otec zatčen a uvězněn na dlouhých deset let. Příčinou tohoto jednání s Vasylem Kostenko byl již zmíněný talent, nadání a to, že byl považován za ukrajinského inteligenta.¹ Tehdejší komunistická vláda takové lidi nenáviděla, a odsuzovala je, zavírala do věznic a posílala do sibiřských koncentračních táborů. Lina Kostenko začala studovat v Kyjevě pedagogický institut, ale po velkém rozhodnutí, ve kterém hrálo roli přesvědčení, že to není pro ni zcela to pravé, složila zkoušky a nastoupila do Moskevského literárního institutu. Na této škole se budoucí spisovatelce líbilo právě to, že k člověku přistupovali jako k bytosti, která má své svobodné myšlení, a také tam brali na vědomí pocity a chování studentů. Roku 1956 institut zakončila s vyznamenáním.

I přes velice zajímavé dětství Liny Kostenko, kdy si prožila stěhování, smutek po vzdáleném otci, válku, a mnoho dalšího, můžeme vidět, že si básnířka šla za svými cíli, přáními a touhami.

---

¹ Člověk vzdělaný, např. ukrajinský spisovatel, politik, filolog, atd.

2. Tvorba Liny Kostenko

2. 1. Začátky Liny Kostenko a její vlastenectví

V předešlé kapitole jsme si představili Linu Kostenko jako ženu, která si prošla mnoha životními zápasy, než dosáhla svého vysněného cíle. V její nelehké cestě jí nedocenitelně pomohl především její nezměrný talent, díky němuž mohla své první básně vydávat knižně již jako mladá dívka. Pochopitelně, kvůli době, ve které žila, nebylo jednoduché prosadit své názory, myšlení a touhy, musela tedy své nadání ukrývat po dlouhou dobu tzv. „do šuplíku“. Lina Kostenko věřila, že jednou přijde čas, kdy lidé budou moci svobodně vyjadřovat své pocity a vnímání světa kolem sebe. Tato doba nastala, Lina Kostenko mohla konečně svobodně vydávat své verše.

Lina Kostenko začala psát své verše už jako mladá dívka a prvních opublikovaných veršů se dočkala, když jí bylo 16 let, tedy v roce 1946. Lidé v jejím okolí si všimli jejího neskonaleho nadání a říkali o ní: „[...] má vzácný talent, je jako diamant, který potřebuje pouze obrousit.“ ([...] в неї рідкісне обдарування, що вона – діамант, який потребує тільки огранення.)² Z jiných zdrojů se můžeme dozvědět, jak je opravdu Lina Kostenko výjimečná, a jak dokáže být oproti ostatním osobitá: „Hlas Liny Kostenko se vždy odlišoval od všech: nezměnily ho různé názory ani léta represí, které se objevily zanedlouho po chruščovské oblevě³, ani cenzurní zábrany, ani hořké zklamání. Vždy zůstávala sama sebou: nekompromisní, pevná ve svých názorech, odvážná a s ostrými slovy.“ (І голос Ліни Костенко завжди вирізнявся з-поміж усіх: не змінили його тональності ні роки репресій, що настали невдовзі після хрущовської відлиги, ні цензурні заборони, ні гіркі розчарування. Вона завжди залишалася сама собою: безкомпромісною, послідовною, мужньою і гострою на слово.)⁴

---

² PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal'nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, s. 6.

³ Chruščovská obleva - neoficiální název historického období Sovětského svazu, který nastal po smrti Stalina (1953). Jedním z charakteristických rysů tohoto období bylo upuštění od přísného Stalinského totalitního systému. Nastal počátek reformního úsilí směrem k liberalismu a demokratismu, snaha o humanizaci politického a veřejného života.

⁴ TARNAŠYNS'KA L., *Ukrajins'ke šistdesjatyctvo: profili na tli pokolinnja (Istoryko-literaturnyj ta poetykal'nyj aspekty)*, Smoloskyp, Kyjiv, 2010, s. 26.

Témata její tvorby byla různorodá, ale zejména ji ovlivnily události, které ji doprovázely, a které se odehrávaly v jejím životě již v dětství a mládí. V roce 1953 po smrti Stalina, v období, které pak dostalo název „хрущовська відлига“ – chruščovská obleva, se objevují díla a články, o nichž bylo možné předtím jen těžko mluvit či dokonce psát. Dozvídáme se o strašných událostech, které museli lidé vytrpět v té době pod vedením Stalinského komunistického režimu. Tabuizovaná témata začala být odkrývána. Především básnické dílo, tedy poezie, hrálo v tomto čase velice povzbudivou roli. „Poezie byla nejoblíbenější mezi ostatními druhy literatury. Dynamicky a v dostupné formě vyjadřuje pohledy a city tehdejší intelektuální elity – to znamená, že formulovala to, k čemu přicházeli nejprogresivněji smýšlející lidé.“ (Поетичне слово було найбільш популярним серед інших видів літератури. Воно мобільно і в доступній формі виражало погляди та почуття тогочасної інтелектуальної еліти – тобто, виражало те, до чого доходили найбільш прогресивно мислячі люди.)⁵

Lina Kostenko, která měla mezi svými přáteli různě smýšlející osobnosti, osobnosti rozdílných názorů a z různých zemí, začala bez okolků vyjadřovat své názory a přesvědčení. Zde se projevila její náklonnost k vlastní zemi, národu a rovněž k mateřskému jazyku. Spisovatelka již zmíněné vyjadřování dávala najevo mezi spolužáky a na vysokoškolských kolejích. Také svým učitelům v různých hodinách či literárních kroužcích předčítala své básně, v nichž se lidé mohli dozvědět o jejích názorech. Během komunistického režimu na Ukrajině byla zásadně proti tomuto systému. Proto se v jejích básních objevují emoce, které vyjadřují touhu po státě nezávislém na diktátorském režimu. Právě po smrti Stalina bylo toto sdělování (a dalo by se říci hlásání) patriotismu skutečností. Díky tomu, čím byla dcerou, a v jakém prostředí vyrostla, dobře věděla, jak je zacházeno se spisovateli té doby (např. s Volodymyrem Sosjuro a s jeho dílem „*Ljubyť Ukrajinu*“). Kostenko byla nadšená z toho, že mohla být svědkem skutečnosti, jak i ostatní mladí literáti projevují svá vlastenectví. V poměrně krátkém časovém úseku (konkrétně během pěti let), kdy začíná svou publicistickou činnost, se již mnoha lidem vryla do podvědomí. Vydala tři knížky. První, kterou také ukončila své studium „*Prominnja zemli*“ („*Проміння землі*“, 1957), druhá „*Vitryla*“ („*Випула*“, 1958) a třetí „*Mandrivky sercja*“ („*Мандрівки серця*“,

---

⁵ PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal'nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, s. 7.

1961). Po úspěšné tvůrčí etapě přichází období útisku, v němž se musela coby autorka odmlčet.

2. 2. Náhled do tematiky autorčiny tvorby a její umělecké schopnosti

Lina Kostenko je autorkou, která miluje svou vlast, přírodu, miluje děti a mnoho dalšího. Nyní bychom se rádi pozastavili nad tematikou její tvorby a tím, jak si dokáže v díle tzv. “pohrát“ s každým slovem.

Každé umělecké dílo v ukrajinské literatuře a její terminologii (v češtině je to odlišné) je možné analyzovat nebo posoudit podle různých úrovní či pohledů, např.: dialogický, synchronní, genetický, biografický, charakterologický, funkcionalistický, asociativní, referenční, anagogický, existenční, symbolický, informativní, emotivní, aktuální a potenciální, časoprostorový, světonázorový, metalingvistický, poetický, veršový.⁶ Podívejme se na pár úrovní a zároveň na to, jak se některé odrazily ve vybraných autorčiných verších. Dialogická úroveň (діалогічний рівень) – důležitým aspektem v této úrovni je, s kým autor v díle vede dialog či rozhovor, za jakých časových podmínek nebo na jakém místě. Důležité je neopomenout „lakuny“ – jakási temná místa, která v díle mohou sehrát významnou roli nebo mohou mít funkci a bez nichž by nemusela být myšlenka díla správně pochopena. Kostenko vede v dílech dialog se svými přáteli, ale i nepřáteli, také s časem a s lidmi v současné době – dialog s lidmi a časem:

*Пишіть листи і надсилайте вчасно, коли їх ждуть далекі адресати...*⁷

Synchronní úroveň (Синхроністичний рівень) – vyskytuje se především v díle, které je časově sladěno. Zde je opět důležitá časová linie. Prvky vyskytující se v díle

---

⁶ KRASNOVA L., *Poezija Liny Kostenko (posibnyk dlja včyteliv)*, Drohobyč 2001, s. 6.

⁷ HESLO: *Ліна Костенко тексти (Lina Kostenko texty)*, <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/39492/Пишіть-листи-і-надсилайте-вчасно>, dne: 2012-01-07. Překlad: Pište dopisy a odesílejte je brzy, když je očekávají příjemci, jež jsou daleko.

jsou v souladu s časem: historické události, móda, geografické názvy, všechno, co se odehrává synchronně ve světě nebo v rodné zemi a našlo to své místo v poezii. Projevují se zde autorské názory k daným problémům a věcem, Lina Kostenko např. v básni „*Bil jedynoji zbroji*“ („*Біль єдиної зброї*“) píše:

З усіх трибун — аж дим над демагогом.

Усі беруть в основу ленінізм.

Адже ніхто так не клянеться богом,

*як сам диявол — той же шовініз*⁸

Poetická úroveň (поетичний рівень) – v takovém stupni si čtenář může „vychutnat“ talent autora. V díle by se měly objevit prvky různé básnické figury a tropy, např. metafora, epiteton, oxymóron, apostrofa a další. Poezie Liny Kostenko je na rozmanité stylistické prostředky a obrazná vyjádření velmi bohatá. Užívá např. metaforu, profesionalismy, neologismy, archaismy atd.

Někteří se domnívají, že není dobré soustředit se pouze na poetický stupeň, protože existuje ještě další, podobná úroveň, do které je možné vstoupit – veršovaná.

Стоять ліси смарагдово-руді,

після дощу надовго крапелисті.

Все глибша осінь. Вже і жолуді

*ховає сойка під опале листя*⁹

Básničku můžeme zařadit do každé z uvedených kategorií, díky tomu můžeme vidět, že její talent je skutečně rozmanitý. Každý autor má svou tematiku, ve které je on ten jediný, kdo jí plně rozumí, vnímá ji jako něco, co je s ním těsně spojeno a dokáže to

---

⁸ HESLO: *Ліна Костенко тексти (Lina Kostenko texty)*, <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/24511-1/Біль-єдиною-зброї>, dne: 2012-01-08. Překlad: Ze všech tribun – až kouř nad demagogem. Všichni vycházejí z leninizmu. Přece se nikdo tak neklaní bohům, jak sám ďábel – stejně jak šovinismus.

⁹ HESLO: *Ліна Костенко тексти (Lina Kostenko texty)*, <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/19836-1/Маруся-Чурай>, dne: 2012-01-08. Překlad: Stály lesy smaragdově-červené, po dešti je nadlouho pokaráno. Všude je hlubší podzim. Žaludy sojka schovává pod opadané listí.

předat svému čtenáři. Samotná Kostenko svým způsobem pomohla rozdělit tematickou oblast své tvorby na tři hlavní témata, která se objevují v jednotlivých dílech. „Když psala sbírku *„Nad berehamy вічної ріки“*, *Над берегами вічної ріки*‘ (1977), rozdělila díla na tři tematické oblasti. V kapitole *„Pam’jati bezsmertna diorama“*, *Пам’яті безсмертна діорама*‘ zahrnuje poezii, věnující se velmi ceněnému tématu vzpomínek. Druhá kapitola *„Ruky na klaviši slova kladu“*, *Руки на клавіші слова кладу*‘ obsahuje poezii týkající se mnohostranného tématu tvořivosti. Třetí kapitola *„Tyche sjajvo nad tojeju doleju“*, *Тихе сяйво над мою долею*‘ zahrnuje díla intimnosti, a konkrétněji lásky. Ale každý, kdo zná díla Liny Kostenko, si může lehce povšimnout, že tato kategorizace nezahrnuje významné tematické spektrum děl, které je možné pojmenovat slovem „příroda“.“ (Компонуючи збірку „Над берегами вічної ріки“ (1977) поетеса розподілила твори за трьома тематичними розділами. У розділ „Пам’яті безсмертна діорама“ увійшли поезії, присвячені досить широко трактованій темі пам’яті. Другий розділ „Руки на клавіші слова кладу“ ввібрав поезії, що стосуються багатогранної теми творчості. Третій розділ „Тихе сяйво над мою долею“ склали твори інтимної, а точніше, любовної лірики. Проте кожний, хто добре знає творчість Ліни Костенко, легко помітив, що ця рубрикація не охоплює важливого тематичного масиву творів, який можна номінувати словом „природа“.)¹⁰

Jak je patrné, díla Liny Kostenko lze rozdělit do čtyř hlavních tematických kategorií: vzpomínky, tvořivost, láska a příroda.

---

¹⁰ PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal’nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, s. 22.

2. 3. Období Šedesátníků

2. 3. 1. Představení skupiny „Šedesátníků“, jejich cíle a ideologie

Období komunismu, jehož vrcholem byla 50. a 60. léta 20. století, a tvrdého diktátorského režimu se povětšinou nelíbilo nejen prostým lidem, ale také lidem z oblasti kulturního života. „Komunistické režimy sice často přinesly sociální jistoty a vzdělání širokým vrstvám obyvatelstva, nebyly však schopny ekonomicky a technologicky konkurovat vyspělým západním demokraciím a připravily o život desítky milionů lidí.“¹¹ Prostí lidé se povětšinou nezmůžou v takových situacích postavit na odpor, ale lidé známí a slavní mohou určitým způsobem vyjádřit nesouhlas. Tak tomu bylo i na Ukrajině. V té době se začalo utvářet pokolení „Šedesátníků“, které nesouhlasilo s hlásáním komunistických ideologií, a přesně naopak prosazovali vnitřní morální opozici vůči sovětskému totalitárnímu státnímu režimu. Pokolení „Šedesátníků“ obsáhlo téměř celý kulturní život, tvořili ho spisovatelé, literární kritici, překladatelé, režiséři a další umělci. O vzniku, působení a cílech „Šedesátníků“ se zmiňujeme právě v této kapitole.

Nebylo by pravdou, kdyby se tvrdilo, že se spisovatelé, literáti a ostatní činitelé s tehdejšími režimy ztotožňovali, ba naopak, a proto se rozvinula aktivní činnost, která se podílela na tom, aby se režim změnil. Nejenom v hlavním městě Ukrajiny, Kyjevě¹², ale také na dalších místech začaly vznikat literární kroužky, které pořádaly literární večery, kde spisovatelé svobodně hlásali své postoje k tehdejší vládě, hrály se zde zakázané divadelní hry, podepisovaly se petice na ochranu ukrajinské kultury. Vše začalo již ve druhé polovině 50. let, ale vrchol se odehrával kolem roku 1961 – kdy se do podvědomí dostali velmi talentovaní spisovatelé, o kterých se ještě předtím nevědělo. To se stalo také díky literárním novinám („Літературна газета; в скорому часі перейменована на Літературну Україну – Literární noviny; během krátké doby

---

¹¹ HESLO: *Komunismus*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Komunismus#Symbolika>, dne: 2012-01-02.

¹² V Kyjevě se literární kroužek nazýval Klub tvorčoji molodi/Клуб творчої молоді, dále existoval např. ve Lvově: klub „Prolisok“/клуб „Пролісок“.

přejmenované na Literární Ukrajinu“)¹³, ve kterých bylo vyhlášeno tzv. hledání talentů. Na tuto výzvu zareagovali básníci a spisovatelé, všichni již ve zmíněném roce, kteří poté byli zařazeni do jednoho známého společenství. Jejich literární kruh začal být později označován jako „Šedesátníci“ a díky tomu, že jejich největší tvůrčí vrchol nastal v šedesátých letech, se můžeme setkat i s pojmem „Období šedesátníků“. K tomuto hnutí se vyjádřil ne jeden ukrajinský intelektuál, například M. Žulynskij (М. Жулинський)¹⁴ pojmenoval „šedesátníky“ jako novou etapu odporu ukrajinské inteligence – vyjádření duchovního boje proti totalitě, dále A. Rusnačenko (А. Русначенко)¹⁵ je označil jako velké sociálně-umělecké pokolení inteligence, které má mezi sebou odpůrce vystupující proti režimu až do roku 1965.

Mezi první řečníky „Šedesátníků“ patřila samotná Lina Kostenko a na otázky, proč se zrovna jmenují „Šedesátníci“, kdy a proč pokolení vzniklo, odpovídala v nejednom rozhovoru. Bylo to snad nějaké povstání generací či časové volání? „Však toto volání je podle Liny Kostenko, něco krátkodobého. Někoho můžete oslovit poprvé, můžete ho vyzvat také podruhé. A jak to bude pokračovat?“ (*Але ж виклик, за словами Ліни Василівни, — щось короткострокове, комусь можна оголосити один виклик, другий — а як бути далі?*)¹⁶ Když si pročetla noviny „Literární Ukrajina“ a viděla tam titulek k interview s už starším spisovatelem „Šedesátníci nám neumožňovali přístup k literatuře“ (Шістдесятники не пускали нас у літературу)¹⁷, zareagovala na to následovně: „Jak jsem někomu mohla nedat přístup k literatuře, když jsem byla izolovaná od literatury?! Byla jsem vytlačena ze společnosti. Šestnáct let moje díla nebyla tištěna. Slyšel ode mě kdokoliv stížnost?“ (Як я могла не пускати когось у літературу, коли я з літератури була виокремлена?! Із суспільства - витіснена. Мене шістнадцять років не друкували. Хто-небудь від мене скарги?)¹⁸

Hnutí pracovalo intenzivně a ihned po publikování děl v novinách začala pracovat také kritika. „Společné zasedání sekce kritiky a poezie, kterou pořádala

¹³ TARNAŠYNS'KA L., *Ukrajins'ke šistdesjatnyctvo: profili na tli pokolinnja (Istoryko-literaturnyj ta poetykal'nyj aspekty)*, Smoloskyp, Kyjiv, 2010, s. 516.

¹⁴ Ukrajinský politik a literární kritik.

¹⁵ Ukrajinský vědec-historik, profesor, doktor historických věd.

¹⁶ HESLO: *Про Ліну Костенко (О Lině Kostenko)*,

http://dt.ua/CULTURE/lina_kostenko_navischo_nam_zaminyuvati_ukrayinsku_movu_rosiyski_m_matom-88372.html, dne: 2012-01-04.

¹⁷ ŠAPOVALENKO T. B. (red.), *MATERIALY KRUHLOHO STOLU, Poezija Liny Kostenko v časech perechidnych i vičnych*, Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, Kyjiv, 2005, s. 102.

¹⁸ Ibidem, s. 102-103.

Sociální strana Ukrajiny 10. listopadu 1961, plně odrážela dobu nepřijetí nových umělecko-stylových tendencí, s jakými shazovala mladé pokolení. Ona diskuze, které se zúčastnili jak mladí, tak i starší spisovatelé, se hned objevila na stránkách časopisů, převážně v ‚Literárních novinách‘, kde bylo 14. listopadu opublikováno oznámení o události, která rozdělila účastníky diskuze na odpůrce a příznivce, mezi nimiž byly samozřejmě i ‚opatrní‘ – ti, kteří obezřetně zaujali střední pozici.“ (Спільне засідання секцій критики й поезії, що відбулося в СПУ 10 листопада 1961 р., повною мірою віддзеркалило ту хвилю неприйняття нових художньо-стильових тенденцій, з якою зіштовхнулося молоде покоління. Ця дискусія, у якій узяли участь як молоді, так і старші письменники, відразу вилилася на сторінки періодичних видань, переважно <<Літературної газети>>, де 14 листопада було опубліковано повідомлення про цей захід, проведення якого розділило учасників дискусії як на заперечувальників, так і на прихильників, поміж яких, звісно ж, були й <<обережні>> – ті, хто обачно займав серединну позицію.)¹⁹

Mezi nejslavnější literární osobnosti tohoto pokolení patřili: „Ivan Drač, Mykola Vinhranovskyj, Vasyl Symonenko, Lina Kostenko, V. Ševčuk, Je. Hucalo“ (Іван Драч, Микола Вінграновський, Василь Симоненко, Ліна Костенко, В. Шевчук, Є. Гуцало).²⁰ Právě oni tvořili základ hnutí. Konkrétním cílem skupiny bylo jednání tykající se ochrany svobodné, umělecké tvorby, kultury a mateřského jazyka.

Během existence ‚Šedesátníků‘ se objevil problém v literatuře mezi ‚rodiči a dětmi‘. Generace mladých začala vyčítat starší generaci jejich jednání během období Stalinské nadvlády. Na to odpověděli někteří ze starší generace nepřátelským postojem k experimentům a inovátorství tehdejších let. Jak poezie, tak i próza měly svá určitá specifika. Charakteristickými rysy poezie byl intelekt, zálibení v sofistikované metafoře, diverzifikace rytmiky atd., pro prózu bylo typické příznačné zobrazení reality, většinou s prvky humoru a satiry, také se zvýšil zájem o historická témata.

Komunismus byl jednak politickou ideologií a jednak něčím, co lidi odrazovalo, co se jim nelíbilo a s čím nebyli spokojeni, už jen proto, že nemohli projevovat a svobodně vyznávat své myšlenky, jazyk a víru. Na Ukrajině svou nespokojenost dalo

---

¹⁹ TARNAŠYNS'KA L., *Ukrajins'ke šistdesjatnyctvo: profili na tli pokolinnja (Istoryko-literaturnyj ta poetykal'nyj aspekty)*, Smoloskyp, Kyjiv, 2010, s. 518-519.

²⁰ НЕСЛО: *Шістдесятнику (šedesátníci)*, <http://uk.wikipedia.org/wiki/Шістдесятники>, dne: 2012-01-02.

znát pokolení, které je známé jako „Šedesátníci“. Jak ono pokolení vzniklo, čím se zabývalo a proti čemu bojovalo, se snažíme nastínit v této kapitole.

2. 3. 2. Konec éry „Šedesátníků“

Během vrcholných let tohoto pokolení, tj. okolo roku 1961-1963, začala práce „Šedesátníků“ dobývat bezmála celou republiku a národní obrození, o které tak usilovně bojovali, začalo nabývat na síle. To zaregistrovala i tehdejší vláda a nemohla jednání kroužku nechat bez povšimnutí: „Velmi to znepokojovalo vedení strany, které se s obavami dívalo na Moskvu: proč v hlavním městě mlčí, proč neposkytnou návod, copak není jasné, že už máme tolik let takovou svobodu – vše se může vymknout kontrole strany. Nakonec po nechvalně známých výstupech tehdejšího představitele Komunistické strany Sovětského svazu Nikity Chruščova na setkáních intelektů (prosinec 1962 a březen 1963) byly stanoveny jasné instrukce: utiskovat, zakazovat, rozehnat, ...“ (Це дуже турбувало партійне керівництво, яке з тривогою поглядало на Москву: чому в столиці мовчать, чому не дають вказівок, хіба ж не ясно, що ще кілька років такої свободи – і все може вийти з-під контролю партії. Нарешті після сумнозвісних виступів тодішнього керівника Компартії СРСР Микити Хрущова на зустрічах з інтелігенцією [грудень 1962 року та березень 1963 року] були дані чіткі інструкції: притискувати, забороняти, розганяти, ...) ²¹

Ono tvrdé rozhodnutí se dotklo všech, kteří se k pokolení hlásili (někoho míň a někoho víc). V letech 1965-1972 probíhalo zatýkání. Spisovatelé byli nuceni přestat publikovat a jejich budoucnost byla nejasná.

Toto rozhodnutí ovlivnilo i tvorbu Liny Kostenko. Ta v roce 1963 dokončila svou čtvrtou knihu „*Zorjanyj intehral*“ („*Зоряний інтеграл*“), ale vytisknout ji nebylo možné, povel „shora“ to zakazoval. Od roku 1961 byla zbavena práva publikovat a tisknout své knihy na území celé Ukrajiny. Kostenko se snažila spolu s dalšími posílat dopisy vyjadřující protest vůči těmto jednáním a ochránit své kolegy, avšak listy zůstaly bez odpovědi.

---

²¹ PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal'nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, s. 11.

Roku 1972 se Ukrajinou prohnala vlna zatýkání, spisovatelku však minula. Tvrdí se, že nemohla být zadržena, ne proto, že měla dvě děti, ale díky tomu, že již vydala několik knih a byla velice populární. Její uvěznění by mohlo vyvolat vzpouru jak u mnoha Ukrajinců, tak i za hranicemi. Ovšem v sedmdesátých letech se jméno Liny Kostenko dostalo jako první na tzv. černou listinu („чорного списку“).²²

Kostenko svou lásku k psaní nemohla jen tak ze dne na den opustit, a proto během zakázaného období tvořila dál, leč si své dílo (i přes kdejaké pokusy jej vydat) schovávala tzv. „do šuplíku“.

Pokolení „Šedesátníků“ se udrželo jen jedno desetiletí, a i přesto po sobě zanechalo výrazný odkaz, který má významný vliv na ukrajinský kulturní život. Bojovali za svobodu projevu a sami byli zatýkáni, psali básně v ukrajinštině a jejich díla nemohla být po dlouhou dobu tištěna, avšak nyní mají v nejednom lidském životě velký význam.

---

²² *Černá listina*. Listina, která obsahovala jména spisovatelů, na které mělo být zapomenuto, a jejich díla nesměla být tisknuta.

3. Neologismus – vymezení pojmu v češtině i ukrajinštině, užití v ukrajinské literatuře

3. 1. Neologismus v češtině

Než budeme rozebírat konkrétní neologismy v tvorbě Liny Kostenko je důležité nejprve vymežit samotný pojem neologismus. V češtině ho literární znalci vymezují následovně:

„Neologismy tak lze charakterizovat jako soubor lexikálních jednotek plnících specifické onomaziologické funkce, který stojí na periférii systému slovní zásoby. S postavením na periférii pak souvisejí i některá specifika jejich tvoření, které se liší od tvoření ostatních jednotek systému.“²³ Disciplína, která zkoumá neologismy se nazývá neologie. V encyklopedickém slovníku češtiny je uvedeno, že neologismus je „lexikální jednotka, která se ve vztahu k existujícím jednotkám slovní zásoby současného jazyka vyznačuje novostí, a to jak z hlediska vzniku, tak z hlediska funkčního (funkčně systémového, komunikačního, stylistického).“²⁴ Nově vznikající předměty, věci a jevy, které nemají svá pojmenování, nebo naopak ty, které již pojmenování mají, avšak pojmenování je starší a potřebuje nahradit novým, neotřelým, v podstatě neznámým výrazem, právě tak vzniká neologismus.

„Podstata neologismů se nejčastěji vidí buď v tom, že neologismy pojmenovávají nový předmět, jev skutečnosti, že obohacují vyjadřovací prostředky jazyka, nebo se její určení přenáší do roviny stylistické, kde se neologismy stavějí do protikladu k archaismům.“²⁵

Neologismy se dají rozdělit podle několika hledisek. Nejprve jsou to takové neologismy, které se mohou stát součástí neutrální slovní zásoby – perspektivní, a naopak takové, které tuto funkci nemají – neperspektivní. Aby se nové slovo stalo perspektivní, musí splňovat určité podmínky, např. musí být prověřeno kolektivním užíváním; musí odpovídat požadavkům jazykového systému a jeho účel, kvůli kterého

---

²³ HESLO: *neologismus*, <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7613>, dne: 2012-06-21.

²⁴ KOLEKTIV AUTORŮ: *Encyklopedický slovník češtiny*, Praha, Lidové noviny, 2002, s. 284.

²⁵ MARTINCOVÁ O., *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, Praha, 1983, s. 10-11.

vznikl, není jednorázový. Oproti tomu neperspektivní neologismy mohou být takové, které vytvořeny autorem jen pro jeho dílo; pojmenování vytvořená na určité období; slova módní, která se náhle rozšíří a po určité době vymizí či zaniknou. Také do této skupiny patří **okazionalismy** čili takové neologismy, jenž byly vytvořeny příležitostně nebo nahodile (většinou jsou používány politiky, spisovateli, novináři, ale rovněž běžnými uživateli jazyka).

Okazionalismy – „jejich užití je zpravidla jednorázové, mohou ozvláštňovat situaci nebo vyjadřovat osobní postoj pisatele či mluvčího; jejich komunikativní funkce je často snížena.“²⁶ Dominantní sférou okazionalismů je poezie (především se vyskytují autorská slova), v menším měřítku se okazionalismy vyskytují také v publicistice, kde plní funkci estetickou. Okazionalismus je tedy výsledkem „individuálního řečového aktu“; vzniká patrně často zcela nenadále (na rozdíl od vlastního neologismu, v daném okamžiku myšlenkového pochodu a jeho řečové realizace; autor jím často vyjadřuje svůj subjektivní pohled na určitý jev. Lze tedy okazionalismus považovat za lexikální jazykový prostředek, který je výrazem postoje pisatele nebo mluvčího k předmětu sdělení.)“²⁷

Vznik neologismu se dá rozdělit na dvě skupiny: mimojazykovou a vnitrojazykovou. Přičemž v první skupině vzniká potřeba nazvat nové fakty či poznatky, nebo pokud se jedná o vznik nových slov v literárním díle, může zde figurovat pouze touha autora být zajímavý. V druhé skupině jde o úsilí odstranit vývojové rozrůznění a rovněž polysémii.

„Nová pojmenování vznikají na základě několika pojmenovacích postupů:

- a) přejímáním (např. z angl. leasing, billboard, snowboard),
- b) kalkováním (např. poč. myš podle angl. mouse [...]),
- c) tvořením víceslovných (sdružených) pojmenování (sametová revoluce, třetí odboj, mobilní telefon, trysková tiskárna, daň z přidané hodnoty),
- d) tvořením slov pomocí odvozování (doň – daňář, jamka – spor. jamkoviště), skládáním (velkoklub, ekonafťa),
- e) tvořením slov zkratkových (dik´držitel investičních kupónů´). [...]

---

²⁶ HESLO: *okazionalizmy*, <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7672>, dne: 2012-06-12.

²⁷ Ibidem.

f) přenášením pojmenování jednoho pojmu na druhý na základě vnější podobnosti (metafora), na základě vnitřní, funkční aj. souvislosti (metonymie), dále rozšířením nebo zúžením významu apod. (např. béčko 'outsider', [...]). Toto 'tvoření' slov se obvykle označuje jako sémantické.²⁸

Při zkoumání neologismů se dají vymezit i takové druhy, jež mají pohled zaměřený na jazyk. Rozlišuje se pohled diachronní nebo pohled synchronní. Diachronní jsou zejména ty, které nejsou zahrnuty ve slovní zásobě minulosti. Do synchronního hlediska bývají zařazeny ty nové lexikální jednotky, které je možno podle dnešních lexikálních norem klasifikovat ze stanoviska jejich možnosti stát se jednotkou 'langue'. Od takovýchto neologismů bývají vymezeny tzv. okazionalizmy – jako nové jednotky řeči, dále pak slova potenciální – „dosud slovotvorně nerealizované systémové možnosti, popř. realizované pouze v individuálním komunikačním aktu.“²⁹

3. 2. Neologismus v ukrajinštině

Neologismus – (z řeč. *neos* – nový, *logos* – slovo, názor, vyjádření) – „nová slova, slovní spojení, frazeologizmy, které se vyskytují v jazyce. Vznik neologismů je zapříčiněn potřebou pojmenovat nové předměty, jevy, pojmy, které vznikly v důsledku nepřetržitého vývoje ekonomiky, vědy, kultury, což vede k rozšíření a prohloubení vztahů s jinými národy a státy.“ (Нові слова, словосполучення, фразеологізми, що з'являються в мові. Виникнення неологізмів спричинене потребою давати назву новим предметам, явищам, поняттям, які постають унаслідок безперервного розвитку економіки, науки, культури, в результаті розширення й поглиблення зв'язків з іншими народами та державами.)³⁰

V ukrajinštině se rozlišují lexikální a sémantické neologismy. Lexikální neologismy jsou zejména v oblasti vědních a technických termínů a vykonávají nominativní funkci. Do této skupiny lze také zařadit slova, která jsou utvořena od lexémů existujících již v dřívější době, např.: „*комп'ютер* – *комп'ютеризація*,

²⁸ MARTINCOVÁ O., *Nová slova v češtině slovník neologizmů*, Academia Praha, 1998, s. 13.

²⁹ MARTINCOVÁ O., *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, Praha, 1983, s. 11.

³⁰ PONOMARIV O. D., *Stylistyka sučasnoji ukrajins'koji movy*, Navčal'na knaha – Bordan, Ternopil', 2000, s. 78.

комп'ютеризувати, комп'ютерний, комп'ютерник.“³¹ Sémantické neologismy jsou tedy slova, která již existují od doby předešlé a získávají nový význam, např. *звардія* – jedná se o slovo používané v době Ruské říše a následně v armádě, konkrétně v průběhu druhé světové války a označuje jednotlivé složky Rudé armády. Stejně jako v češtině se neologismy v ukrajinštině objevují v básních autorů, kteří svým dílům chtějí dát větší obraznost, emocionálnost či zvučnost. V příloze je uvedena báseň M. Vinhranovského³², rovněž jednoho z představitelů „doby Šedesátníků“.

Dále je možné neologismy rozdělit do dvou skupin, jsou to neologismy obecné (загальномовні) a autorské neologismy, okazionalizmy nebo individuálně-autorské (індивідуальні, авторські) tvoří druhou skupinu. „Obecné neologismy pojmenovávají nové pojmy, takže vykonávají nominativní funkci, jsou tedy neutrální. Individuální neologismy mohou být považovány za stylistické, vybízejí k touze dávat nové pojmenování ne novému pojetí, ale takovému, které již má slovní označení v jazyce.“ (Загальномовні називають поняття, тобто виконують номінативну функцію, отже, є нейтральними. Індивідуальні неологізми можна вважати стилістичними, оскільки вони покликані до життя прагненням дати нову назву не новому поняттю, а такому, що вже має словесне позначення в мові.)³³

Obecné neologismy jsou jednak lexikální (*спонсор*), ale také sémantické, které aktivovaly slova, jež se nacházely v pasivním postavení. Jejich zásluhou vznikají nová slovní spojení, která vykonávají stylistickou nebo nominativní funkci. Např. *ekologie* (*екологія*) se nepoužívá jen ve významu vědy, která se zabývá prostředím a jejími organismy, ale také jako fráze: *ekologie jazyka*, *ekologie duše* a *ekologie kultury* (*екологія мови, екологія душі, екологія культури*). Nová slova vznikají v průběhu doby a nejsou to jen slova v oblasti společensko-politické, nýbrž rovněž ve sférách vědeckých, uměleckých a literárních. Obecné neologismy se utvářejí a využívají v úředním, vědeckém a publicistickém jazykovém stylu.

Jak již bylo zmíněno, neologismy jsou slova pasivní slovní zásoby, nicméně se neologismus může stát aktivním, pokud vstoupí do aktivního každodenního užívání, když se objeví v potřebě nominativní nebo stylistické. „Důkazy o šíření neologismů je

---

³¹ PONOMARIV O. D., *Stylistyka sučasnoji ukrajins'koji movy*, Navčal'na knaha – Bordan, Ternopil', 2000, s. 78.

³² Viz příloha č. 1.

³³ PONOMARIV O. D., *Stylistyka sučasnoji ukrajins'koji movy*, Navčal'na knyha – Bordan, Ternopil', 2000, s. 79.

jejich fixace ve slovnících. Zde je možné vymezit tři důležité body: a) primární fixaci neologismů v odvětví médií, výzkumných a disertačních pracích, b) základní fixace široce používaných neologismů v odborných slovnících, c) konečné upevnění neologismů v jazyce, o kterém svědčí jejich fixace ve slovnících.³⁴ (Свідченням поширення неологізмів є їхня фіксація у словниках. Тут можна виділити три етапи а) первинна фіксація неологізмів у засобах масової інформації, наукових статтях, дисертаціях, б) первинна фіксація широкоживаних неологізмів у спеціальних словниках, в) остаточне закріплення неологізмів у мові, про що свідчать їхня фіксація у словниках.)

Individuální (autorské) neologismy se tvoří na stejných principech jako neologismy obecné. Jsou ovšem vážným elementem díla. Právě v nich se odráží individualita autora a jeho tvůrčí schopnosti. Jejich uchycení záleží na autorovi samotném, jakou zvolí zvučnost slova a originalitu.³⁵ Ona nová slova jsou považována za materiál ukrajinské poezie 60. – 90. let 20. století, ve které zcela jasně vystupuje touha mistrů slova k čerstvé, originální, nápadité slovtvorbě. Materiálem mohou být i poetické texty např. A. Malyška, I. Drače, Liny Kostenko a dalších. Okazionalizmy jsou používány v umělecko-beletristickém stylu a v jemu blízké žurnalistice. Zpravidla tyto neologismy používá jen jedna konkrétní osoba, která si neologismus sama vytvoří. Bývají známé velkému počtu lidí, i když nejsou používány v každodenním životě. K této skupině okazionalismů patří například neologismy O. Pčilky (O. Пчілка) nebo M. Staryckého (M. Старицький): *мрія* – snění, sen, tužba, utvořeného od slovesa *мрити* – zdát se, zjevovat se, objevovat se, I. Franka (I. Франко): *чинник* – činitel, faktor. O takových slovech, která přešla do všedního užívání, prohlásil L. Bulachovský³⁶: „Ať vymyšlená slova příslušného autora, tedy nová slova, zůstanou navždy jen jeho slovy, ať nevcházejí do aktivního fondu obecného jazyka, ale tam, kde jsou používána, nová slova žijí a dlouho žít budou svým pevným umělecko-estetickým životem. Na svém místě jsou obohacením pro jazyk jako prostředek pro určitý projev skutečné obraznosti a emocionálnosti a líbí se alespoň některým čtenářům, čímž nezklamaly a odůvodnily si své stvoření a svou existenci.“ (Хай вигадані відповідним художником слова нові слова залишаються назавжди тільки його словами, хай вони не надходять до активного фонду загальної мови, - але там, де їх ужито, вони

³⁴ SYMONENKO I. S., *Novi slova ta značennja slovnyk*, Kyjiv, 2009, s. 4.

³⁵ Viz příloha č. 2, verše básníka Vasyla Symonenka.

³⁶ Л. Булаховський - ukrajinský lingvista.

живуть і довго житимуть своїм повним художньо-естетичним життям. На своєму місці вони є збагаченням мови як засоби служити виявом певної дійової образності та емоційності і, подобаючись хоча б певному коли читачів, тим самим виправдовують своє народження і своє існування.)³⁷

Okazionalismy se v poetice tvoří všemi prostředky slovo tvorby (charakteristickými pro ukrajinštinu) jsou jimi: morfologické, lexikálně-sémantické, morfologicko-syntaktické a lexikálně-syntaktické prostředky. Nejčastěji jsou používány morfologické prostředky. Ale při uměleckém stylu jsou charakteristická složená slova, což objasňuje větší estetiku slova. „Někdy je možné si povšimnout i komponentů, které se skládají ze tří nebo čtyř osnov, což je typické v ukrajinštině, téměř vyjímečně v uměleckém stylu. Zvláštní skupinu složených slov – autorských neologismů tvoří jmenné spojení, přičemž jedna část ze slabiky je přívlastek, který se slučuje s vysvětlovaným elementem.“ (Іноді спостерігаються і композити, складені з трьох, а то й чотирьох основ, що властиве в українській мові майже виключно художньому стилю. Особливу групу складних слів – авторських неологізмів становлять іменні сполучення, у складі яких одна з частин – прикладка, що зливається з пояснюваним елементом.)³⁸

Způsoby tvoření okazionalismů³⁹:

a) podstatná jména

Právě podstatná jména jsou slovním druhem, který tvoří největší skupinu používanou k tvoření okazionalismů v současném poetickém projevu. Vznikají podstatná jména, která mají svou vlastní osnovu a jsou utvořena pomocí afixů. Mezi nejrozšířenější patří:

1) sufixy: -ість, -ств(о)⁴⁰, dále se velice hojně vyskytují sufixy: -анн(я), -енн(я), -инн(я)⁴¹, které se zaměřují na konkrétní proces. V této skupině je důležité

³⁷ PONOMARIV O. D., *Stylistyka súčasnoji ukrajins'koji movy*, Navčal' na knyha – Bordan, Ternopil', 2000, s. 84.

³⁸ HESLO: *okazionalizmus*, http://ua-referat.com/Авторські_новотвори_в_поезії_П_Тичини, dne:2012-06-12.

³⁹ Následující rozdělení tvoření okazionalismů + příklady jsme čerpali z: <http://disser.com.ua/contents/3839.html>, dne: 2012-06-21.

⁴⁰ весела симпатичність (В.Бровченко), жайворінство (І.Драч).

⁴¹ твоє спогадування (В.Стус).

neopomenout tvoření okazionalismů pomocí zdvojených souhlásek ve středním rodě, jenž se používají v poezii jako prostředek uskutečněných, všeobecných nebo abstraktních pojmů, např. *моторошиця* сну (І.Драч), *груддя каміняччя* (М.Вінграновський). Pro podstatná jména, která slouží k subjektivnímu hodnocení se používají přípony: -ищ(е), -иськ(о), -ечк(о), -очк(о), -очк(а), -ачк(о), -ачк(а), -еньк(о), -инк(а).⁴²

2) prefixy: k vytvoření takových okazionalismů se používají především takové prefixy, které jsou velice zřídka používány v současné ukrajinštině. Jsou jimi: па-, пра-, по-, пере-, о-, ви-, при-.⁴³

3) bez afixů: okazionální podstatná jména se vytváří od sloves, např.: *огин вітру* (М.Вінграновський), také od podstatných jmen, např.: *підлота роздоріж* (В.Бровченко) a přídavných jmen, např.: *небесна твердь* (В.Стус).

b) slovesa

U sloves je tomu opačně než u podstatných jmen, nejvíce jsou okazionální slovesa tvořena prefixy, následně pak sufixy. Jejich osnova je nejčastěji tvořena podstatnými a přídavnými jmény.

1) prefixy: за-, з-, до-, від-, на-, по-, при-.⁴⁴ V současné ukrajinské poezii je originální formulace, ve které vystupuje zdvojený prefix, jakému je na rozdíl od běžného prefixu typičtější strukturno-sémantická složitost. Hlavní sémantickou úlohu hraje první prefix a druhý přináší do slovesa dodatečné označení. Např.: з- + не-: *знебуло* (В.Стус), з- + без-: *збезуміти* (В.Стус), по- + від-: *повідвеслив* (М.Вінграновський), роз- + про-: *розпрокляв* (М.Вінграновський).

2) sufixy: -и(ти), -і(ти), -ува(ти), -а(ти).⁴⁵

c) přídavná jména

Okazionálních přídavných jmen je v současné poetické ukrajinštině relativně málo. Nejčastěji jsou tvořeny pomocí skládaní slov, sufixů a prefixů.

1) sufixy: а) -аст-, -ист-, takové sufixy zejména dopomáhají charakterizovat předmět. (*жиластий лоб*; Б.Рубчак)

⁴² *чорнячка*; І.Драч, *блакитнинка*; В.Стус.

⁴³ *пажиття*; В.Стус, *праглибина*; І.Драч, *озлоба*; В.Бровченко.

⁴⁴ *збджолили бджолята*, *зботожити*, *наборцитися*; І.Драч.

⁴⁵ *фільмувати*; І.Драч

b) -ов-, -н-, sufixy s neutrálním stupněm intenzity. (*димаровий дим*; М.Вінграновський)

c) -цьк-, -ськ-, sufixy, které se spojují s podstatným jménem a neutralizují emocionální zabarvení. (*севлюські гімназисти*; С.Гординський)

2) prefixy: jsou to takové inovace u přídavných jmen, které lze rozdělit na dvě skupiny. První skupina prefixů - kvalifikátorů (префікси-кваліфікатори) se používá k vyjádření nadměrné intenzity vlastností: пре-, пра-, все-, над- (*праглибинний корінь*; І.Драч). Druhá skupina prefixů – modifikátorů (префікси-модифікатори) neklade důraz na stupeň intenzity jakosti, ale na lexikální význam nového slova: не-, без-, пра- (*некомбайнована пора*; В.Бровченко).

d) příslovce

Rovněž tento slovní druh se tvoří za pomoci prefixů a sufixů. Použití prefixů umožní autorovi poskytnout inovacím nový průvodní nádech ve významu. Inovace slov pomocí sufixů se vytváří změnou již stáلهo sufixu na jiný. V takových případech se netvoří neologismy příslovcí, ale jejich okazionální formy, které nevcházejí do jazykového úzu.

1) prefixy: по-, на-, в-, за-, ані-.⁴⁶

2) sufixy: tvoření okazionálních form příslovcí se uskutečňuje od jiných slovních druhů a to díky sufixu od přídavných a podstatných jmen. Malá skupina příslovcí je tvořena podle modelu předložka + podstatné jméno.⁴⁷

Všechny okazionální příslovce lze rozdělit na dvě skupiny: 1) „takové příslovce, které se utváří lexikalizací, která je k dispozici ve slovních spojeních.“ (це прислівники, що творяться шляхом лексикалізації наявних у мові словосполучень)⁴⁸ 2) „inovace, vytvořené náhodným spojením dvou synonymických osnov.“ (інновації, утворені шляхом випадкового поєднання двох синонімічних основ)⁴⁹

V ukrajinštině, stejně jako v češtině, neologismy vznikají v průběhu času, i když se řadí mezi pasivní slovní zásobu. Může být i pravidlem, že se nikde nefixují a mohou

⁴⁶ *врано*; В.Стус.

⁴⁷ *поплічно*; М.Василенко.

⁴⁸ NESLO: *оказіоналізм* (okazionalizmy), <http://disser.com.ua/contents/3839.html>, dne: 2012-06-13.

⁴⁹ *Ibidem*.

nahradit jiné slovo, nebo obnovit funkci slova, které již vyšlo z užívání. Neologismy se dělí do dvou skupin – společné a individuální (autorské). Přičemž společné se používají ve všech strukturálně-funkčních stylech ukrajinského literárního jazyka. Individuální neologismy nefigurují v žádném neuměleckém stylu, naopak jsou rozšířeny v umělecko-beletristickém stylu, zejména v poezii.

Za pozornost rovněž stojí statistiky, jež se zabývají neologismy. Přičemž je zjištěno, že během roku se objeví několik desítek tisíc neologismů, z toho převážná většina, asi 90%, jsou termíny. Ukrajinské neologismy se v posledních deseti letech objevily v oblasti sociálně-politické, lexikálně-sémantické a stylistické tendence rozvoje jazyka.

4. Slovtvorba v ukrajinštině

Slovní zásoba každého jazyka se bezprostředně mění s časem – doplňuje se novými slovy. Rozhodující úlohu v rozvíjení a obohacení lexiky, odehrává tvoření nových slov na bázi již existujících. Nauka, která se zabývá tvořením slov se nazývá slovtvorba.

Slova mohlou být tvořena od nepřechodných osnov „(*береза – березина, небо – небесний*)“⁵⁰, ale také od přechodných „(*переорати – переораний, вихователь – вихователька*)“⁵¹.

V ukrajinštině se rozdělují dva základní způsoby tvoření slov⁵²: 1. morfologický a 2. nemorfologický.

1.) Morfologický způsob tvoření slov:

Do tohoto způsobu náleží následující typy tvoření: afixální, sufixální, prefixální, prefixálně-sufixální, bezafixální, kořenový a skládání (kompozice), zkracování (abreviace).

a) Prefixální způsob – nové slovo se utváří pomocí prefixu, který se dodává ke slovtvornému základu slova. (*в'язати – вив'язати, старий – престарий, де - абиде*).

b) Sufixální způsob - nové slovo se utváří pomocí sufixu, který se dodává ke slovtvornému základu slova. (*добрий – доброта, слухати – слухач, чай – чайник*).

c) Prefixálně-sufixální způsob – vytvoření nového slova za pomoci prefixu i sufixu, jenž se připojí ke slovtvorné osnově již existujícího slova. (*при дорозі – придорожній, свічка – підсвічник, звук – надзвуковий*). Jestliže se slovo vytváří pomocí sufixu od slovtvorného základu, ve které se nachází prefix, jedná se o způsob sufixální, jelikož přípona není tím, co se ke slovu dodává. (*переоцінювати – переоцінка, suffix -k-*).

---

⁵⁰ KOZAČYK H. O., *Ukrajins'ka mova dlja aviturijentiv*, Kyjiv, vyšla škola, 2007, s. 93.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Rozdělení + příklady jsme čerpali z: KOZAČYK H. O., *Ukrajins'ka mova dlja aviturijentiv*, Kyjiv, vyšla škola, 2007.

d) Bezafixální způsob – vytvoření nového slova od slovotvorného základu, kde není vyžadován prefix ani sufix. (*бізти* – *біг, великий, велич*).

e) Kořenný způsob – jedná se o takový způsob tvoření slov, při kterém se dvě nebo víc slovotvorných osnov sjednocují v jedno slovo. (*світло-голубий, оццадбанк*). Slovotvorný základ může být **zkrácený** (*мінфін*) nebo **úplný** (*сонцесяйний, снігопад*). Úplné osnovy bývají sjednocovány pomocí samohlásky *o* (po tvrdých souhláskách), *e* (po měkkých souhláskách) nebo *ε* (jestliže je osnova zakončena na *й*).

f) Skládání (kompozice) – jedná se o spojení plnovýznamových slov nebo jejich osnov v celkově zformulovaný komplex; složené slovo. Vytvářejí se na osnově slovního spojení přivlastkového typu a vytváří jeden celek. (*лікар-онколог, фільм-опера*). Mohou se také spojovat synonymické páry, proto téměř všechny slova, jsou zkonstruovány tak, aby zachovaly svou obraznost a expresivitu. (*інженер-конструктор*).

g) zkracování (abreviace) – náleží k typům složených slov. Může být tvořeno:

- formulací z každé části daného slova, které tvoří základní frázi (*завмаг — завідуючий магазином*).
- formulací z každé části tvořícího slova a celého tvořícího slova (*держадміністрація — державна адміністрація*).
- formulace názvů z začátečních písmen daného slova (*УТН — Українські телевізійні новини*).
- formulací počátečních zvuků tvořících slov (*загс — запис актів громадянського стану*).
- formulace počátečních zvuků, písmen, čistic, atd. (*облвно — обласний відділ народної освіти*).

2.) Nemorfologický způsob tvoření slov:

K tomuto způsobu náleží:

- a) Vytvoření nového slova díky získání nového významu. (*супутник* – людина; *супутник* – літальний апарат)

b) Vytvoření nového slova díky spojení celé fráze (*сьогодні* – цього дня, *добраніч* – добра ніч, *Непийводи* – не пий води).

c) Vytvoření nového slova, kdy dochází k přechodu z jednoho slovního druhu na jiný *завідующий* — (z přičestí se stalo podstatné jméno).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

1. Autorské neologismy Liny Kostenko na podkladu historických románů

V této kapitole se budeme věnovat již konkrétnímu rozboru neologismů, zejména jedné skupině ukrajinských neologismů – a to individuálním neboli autorským, v dílech Liny Kostenko. Spisovatelka, jak již bylo uvedeno, hojně používala nová slova. Neologismy analyzujeme z děl: „*Marusja Čuraj*“ („*Маруся Чурай*“) a „*Berestečko*“ („*Берестечко*“). Obě díla jsou historickými romány.

„*Marusja Čuraj*“ („*Маруся Чурай*“) je historický román ve verších a je pokládán za perlu ukrajinské literatury 20. století. Byl napsán v roce 1979. Jelikož se jedná o historický román, je v něm obsažen příběh doby dávno minulé, který pojednává o každodenním životě lidí a jejich zvycích, tamních časech, o prostředí, ve kterém žili - vesnicích či městech, zobrazována je rovněž i příroda. Vše je odlišné oproti dnešní době. Děj se odehrává v období kolem let 1625—1653, kdy žila hlavní hrdinka románu.

Psát povídky či verše z historického prostředí a správně zobrazit děj v románu není příliš jednoduché. Povětšinou se spisovatel snaží svým talentem vtáhnout čtenáře přímo do děje tak, aby byl čtenář zaveden do dalekého období a dokázal v něm přímo žít, tedy potýkat se s tamními problémy, potkávat se s historickými nebo autorem vymyšlenými postavami. „Spisovatel touží barvitě ztvárnit historické období, takže je podává v konkrétních a smyslově živých obrazech.“ (Письменник прагне образно відтворити історичну епоху, тобто подати її в конкретно-чуттєвих живих картинах.)⁵³ Když se člověk začte do onoho románu, může cítit, jak jeho ozvěna z minulosti promlouvá i do současnosti. Problémy, které byly aktuální na Ukrajině v 17. století, jsou zjevné i dnes. Zejména se jedná o motivy patriotismu a nezištné pracování pro Ukrajinu. Dalo by se říci, že s celým románem je spojena píseň. Objevuje se popis písně, jak a kdy se zpívala a zpívá. Je to způsobeno i díky tomu, že hrdinka románu - Marusja měla neskonalý talent, její hlas byl překrásný. Ráda si zpívala a skládala písně.

---

⁵³ PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal'nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, s. 256.

Celý román je obrazem velkého talentu autorky, velmi výstižně popisuje přírodu, lidi, místo a samotnou hrdinku – Marusju Čuraj. Nadání Liny Kostenko je vyjádřeno za pomoci různých stylistických prostředků, nás ovšem budou zajímat neologismy.

„*Berestečko*“ („*Берестечко*“) je historický román, který napsala Lina Kostenko v roce 1999. Je to kniha, jejíž děj zaujímá jednu z nejtragičtějších událostí na Ukrajině a to bitvu u města Berestečko. Bitva se odehrála roku 1651, bojovala mezi sebou na jedné straně vojska pod vedením Bohdana Chmelnického a Isljama III. Geraja a na straně druhé armáda Jana Kazimíra II. A právě Bohdan Chmelnický je hlavním hrdinou románu.

Práce je unikátní svým kontextuálním charakterem. Rozsah tvůrčího myšlení básničky je natolik hluboký a obklopující, že v jeho sféře najde intelektuální a duchovní „obživu“ např. psycholog, filolog, historik a obyčejný čtenář současně. „*Berestečko*“ ve skutečnosti vytváří dialogy s předchozím románem „*Marusja Čuraj*“. Historičnost v uměleckém stylu básničky má zvláštní místo a hladce proniká do formálního žánrového modelu románu ve verších. Charakteristikou takového románu je míchání tří literárních druhů: lyriky, epiky a dramatu.⁵⁴

Lina Kostenko historickým románem „*Berestečko*“ vytváří umělecký svět, který nemůže být ochuzen o místa, ani o čas, počet osob nebo o množství dějových zvrátů. Pomocí skutečné historie spisovatelka tyto události transformuje do umělecké realnosti a vybízí čtenáře k zamyšlení.

Analyzované neologismy z historického románu „*Marusja Čuraj*“: *Благофортунний, Великовоїн, Гіркополинний, Глухоаспидський, Дорога-безконечниця, Кажан-чепіргач, Канцілюга, Мати-порожденниця, Навдиранці, Нагана, Одинчичок, Перехвалка, Погривина, Порадько, Прикохати, Смарагдоворудий, Сонцеповорот, Тур-переможець, Удавнитися, Усправедливлення, Фарфоліз (фарфоліза), Хлипучий, Хлібодарний, Чвяхкотіти, Чужосторонський.*

Analyzované neologismy z historického románu „*Berestečko*“: *Аврукати, Багруля, Безнемірність, Блідоротий, Боркулаб, Вернисонце, Вимоленець, Вмертя, Всьогоше, Гаркота-гармата, Горілка-запридуха, Дар-Надія, Двойлезий,*

---

⁵⁴ Myšlenky jsme přeložili a použili z: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vznu/fil/2010_2/209-212.pdf, dne: 2012-03-15.

Доглупати, Домарик, Домодержавець, Дужень, Дурнолобець, Дурноп'ян, Жабарі, Заглада, Задиба, Запомийнити, Збогарадити, Зглузований, Зникомий, Камінь-трута, Понашевкуватися.

Jak je nám již známo z předešlé kapitoly, neologismy v ukrajinštině se dělí jak na obecné, tedy ty, které vznikají v různých společenských odvětvích, tak na individuální – autorské, čili ty, které vznikly „pod rukama“ spisovatele. Mezi takovéto spisovatele patřila plejáda poetů - pokolení tzv. „Šedesátníků“, především Lina Kostenko. „V poetickém slovníku Liny Kostenko je nashromážděno okolo 280 originálních pojmenování. Výsledky zkoumání, které se zabývaly četností použití autorských neologismů v poetických textech autorů 20. století, ukázaly, že Lina Kostenko náleží k deseti nejaktivnějším experimentátorům v odvětví individuálně-autorské lexikální kategorie.“ (У поетичному словнику Ліни Костенко налічується близько 280 оригінальних найменувань. Результати аналізу частотності використання АЛН у поетичних текстах авторів ХХ ст. засвідчили, що Ліна Костенко належить до десятки найактивніших експериментаторів у галузі індивідуально-авторської лексичної номінації.)⁵⁵ (viz tabulka v příloze č. 5)

Díla Liny Kostenko dokáží naplnit čtenáře neskutečným emočním zážitkem. Její rozmanitá slovní zásoba naplněná sémantickými a stylovými prvky posunula ukrajinskou literaturu o velký krok dopředu. Nyní si představíme individuální neologismy Liny Kostenko ze dvou hledisek:

1. Gramatická klasifikace autorských neologismů L. Kostenko.
2. Lexiko-sémantická klasifikace autorských neologismů L. Kostenko.

---

⁵⁵ VOKALČUK H. M., *Slovotvorčist' šistdesjatnykiv. Lina Kostenko. Mykola Vinhranovskij. Ukrajinška indyvidual'no-avtorska neografija. Vypusk 3. Zbirnyk naukovyh prac, Ostroh 2010.*

1. 1. Gramatická klasifikace autorských neologismů L. Kostenko

Pod gramatickou klasifikací neologismů rozumíme jejich rozdělení z hlediska slovo tvorby daného výrazu. Zejména zda se jedná o morfologický nebo nemorfologický způsob tvoření.

Neologismy Liny Kostenko náleží do různých slovních druhů, nejčastěji však tvořila podstatná jména, druhé místo by obsadila přídavná jména, dále slovesa a zřídka se objevují příslovce. Všechny neologismy se dají rozdělit do skupin podle jejich tvoření.

1.) Morfologický způsob tvoření slov

a) Prefixální způsob:

Аврукати – od slovesa *Воркнути/Воркотати* z kontextu vyplývá, že se jedná o sloveso vrkat, o jeho fonetickou variantu. Byl změněn jeho prefix z *в-* → *а-*, čili se jedná o prefixální způsob tvoření.

Нагана – ženský rod. *Нагана* – výtka, důtka. Toto slovo se v ukrajinštině používá běžně, ale zde se jedná o neologismus. Podle asociace „догана“ nastává změna prefixu od slova „ганити“.

Прикохати – neologismus se skládá ze slovesa *кохати* (milovat) a prefixu *при-*.

b) Sufixální způsob:

Багруля – ženský rod. Podstatné jméno vzniklo od slovesa *багрити/багрянити* a podstatného jména *багрець/багрянець/багрянця* – purpur, nach. Za pomoci neproduktivního sufixu ženského rodu *-ул(я)*.

Вимоленець – mužský rod. Od slovesa *вимолити* můžeme vytvořit podstatné jméno díky sufixu mužského rodu činitele děje *-ець*.

Вмертя – střední rod. Vytvořené od osnovy *вмерти* za pomoci sufixu *-а*. Čili způsob sufixální.

Всьогоше – Autorský neologismus vychází ze zájmena *весь, все, увесь, усе*. Kostenko tak vytvořila příslovce vyššího stupně za pomoci sufixu *–ше*.

Дужень – mužský rod. V této situaci lze vycházet z přídavného jména *дужий*. V neologismu vidíme sufix *–ень* mužského rodu, jde tedy o sufixální způsob tvoření.

Жабарі – množné číslo. Toto nové slovo se pojí s podstatným jménem *жаба*. Dodání sufixu *–ар*. Tedy způsob tvoření sufixální.

Заглада – ženský rod. Tento neologismus byl vytvořen nulovou sufixací od slova *зібрати*.

Зникомий – neproduktivní příčestí. Sloveso *зникнути/зникти/зникати* autorka přetvořila za pomoci sufixu *–ий*.

Канцілюга – mužský rod. S tímto neologismem se pojí slova *канцелярист*, expresivní augmentativum *канцелярюга*. Můžeme zde hovořit o nulovém sufixu: sufix *–ая* upadá, takže je použita pouze samohláska.

Навдиранці – podle slovníku Boryse Hrinčenka⁵⁶ je tento neologismus roven slovu *навдери/навдьори* – dát se na útěk. Jedná se o sufixální způsob tvorba, nastala změna sufixu.

Одинчикок – mužský rod. Pomocí analogie *одинак* – jedno dítě v rodině, slovotvorná osnova: *один* – kořen, a sufix *–чикок*, zařadíme neologismus do sufixálního způsobu tvoření.

Порадько – mužský rod. Vezměme v úvahu sloveso *порадити*, z čeho lze vyvodit, že neologismus vznikl, rovněž vidíme, že jde o mužský rod, sufix *–дь*, zakončení *–ко*. Způsob tvoření sufixální.

Усправедливлення – střední rod. Neologismus je utvořen od slovesa *усправедливити/усправедливлювати*. Pro neologismus byl použit sufix *–ення*, který se zaměřuje na určitý proces ve slově.

Хлипучий – neologismus se dá odvodit od slovesa *хлипнути* nebo *хлипати* (*хлюпати*) a byl vytvořen za pomoci neproduktivního sufixu *–уч*.

Чвяхкотіти – nové slovo lze vyvodit od slovesa *чвяхкати* a nastalo střídání souhlásek v kořeni slova, byl také použit sufix s dlouhodobě trvajícím dějem.

---

⁵⁶ НЕСЛО: *Борис грінченко словник* (slovník Boryse Hrinčenka), <http://www.hrinchenko.com/slovar/znachenie-slova/29673-navdyranci.html>, dne: 2012-04-04.

Чужосторонський – neologismus se skládá z komponentů: *чужа* + *сторона* + *ськ*. Pomocí sufixu se slovo změnilo na neologismus.

c) Prefixálně-sufixální způsob:

Безнемірність – ženský rod. Po rozebrání neologismu na jednotlivé části, lze vyvodit slovo *міряти*, *немірний* dále je neologismus tvořen prefixem *без-* (*без-*) a sufixu abstraktního významu *-ість*. Jde tedy o prefixálně-sufixální způsob tvoření.

Запомийнити – může vycházet ze slova *поміи* Zjevný je prefix *за-* a sufix *-ни*, jde o prefixálně-sufixální způsob. Sloveso vyjadřuje intenzitu děje.

Зглузований – přičestí. Lze vycházet z přídavného jména *глузливий*, *глузувати*. Vystupuje prefix *з-* a také sufix *-ва*, čili prefixálně-sufixální tvoření.

Доглупати – toto nové slovo je možné vyvodit ze slov: *глупати* (*думати*, *розмірковувати*) + *-до* sufix *-а*. Prefixálně-sufixální způsob tvoření.

Перехвалка – ženský rod. K neologismu je možné dojít od slovesa *хвалити*, dále vidíme sufix *-к(а)*, což se jedná o podst. jméno v ženském rodě 1. deklinace typu skloňování a *пере* – prefix, z čehož vyplývá, že se jedná o prefixálně-sufixální způsob tvorby.

Погривина – ženský rod. V kmenu neologismu vidíme slovo *грива* (муга нескошеної трави), prefix *по-*, může být chápán také jako předložka vyjadřující mimo jiné pohyb, děj probíhající v určitém směru. Díky sufixu *-ни* rozlišíme ženský rod, čili prefixálně-sufixální způsob.

Понашевкуватися – sloveso. Analogicky od slova *понабувати(ся)* – nabýt, nashromáždit co. Neologismus je možné zařadit mezi prefixálně-sufixální způsob tvorby od neexistující osnovy *шевкувати*.

Удавнитися – sloveso. Neologismus je možné přijmout od přídavného jména *давній*. Tvorba nového slova je prefixálně-sufixální: prefix *у-*, sufix *-и*.

d) Způsob skládání (kompozice):

Благофортуни – přídavné jméno: *благофортуний*, je možné ho rozdělit na *благо* a *фортуна*, sufix *-ни*. V tom případě se lze přiklonit ke skládání slov.

Блідоротий – spisovatelka se analogicky přiklání ke slovu *блідолиций* (bledý, bledolící) od komponentů: *блідиий* + společná samohláska: interfix *-o-* + *рот* + nulový sufix. Jedná se o skládání slova.

Боркулаб – mužský rod. Lze předpokládat, že je slovo vytvořené pomocí skládání slov bez spojovacího lokálu. Tento neologismus jednoznačně nelze určit, může být chápán také jako synonymum ke slovnímu spojení Chotynská pevnost (Хотинська фортеця), s čímž se shoduje i současný ukrajinský spisovatel Stepan Procjuk, který poukazuje na to, že je slovo *Borkulabovskoj*⁵⁷ spojeno s krajem, okolím něčeho. „Také je *Borkulab* příjmení. Nebo *borkulab* může být podobný k pevnosti nebo ke čtvrti. V každém případě se jedná spíše o historismus, než neologismus.“⁵⁸ (Ще є Боркулаб – прізвище. Або боркулаб – це аналог фортеці чи району. Місцевості. У всякому разі це швидше історизм, а не неологізм.).

Вернисонце střední rod. Neologismus vytvořen spojením dvou plnovýznamových slov: *сонце* a rozkazovacího způsobu slovesa *вернути*. Takový způsob tvoření slov je v ukrajinském literárním jazyce rozšířen, např. *горицвіт*

Гаркота-гармата – ženský rod. Ze slovesa *гаркнути/гарконути/гаркотіти* stvořila Lina Kostenko autorský neologismus – *Гаркота* pomocí sufixu abstraktního významu *-от*. Samotný autorský neologismus utvořený jako skládání slov přívlastkového typu. Atribut *Гаркота* se asociálně váže se zvukem, které vydává *гармата* – dělo.

Гіркополинний – neologismus lze rozdělit na dvě slova: *гіркий* a *полин*. Mezi dvěma komponenty je asociativní vztah – *полин* (pelyněk) se pojí s hořkou chutí.

Глухоаспидський – neologismus je složen ze dvou částí: *глухий* a *аспидський*, *аспид* - ďábel, čert, satan, zajímavé je, si povšimnout stejného slova s měkkým *u*: *аснід* - kobra, had.

Горілка-запридуха – ženský rod. Autorský neologismus utvořený od slova: *горілка* – podstatné jméno, alkoholický nápoj a *запри духа* – poslední výraz je podstatné jméno vytvořený od slovesa *сперти/спирати* (*дых*), za pomoci změny prefixu: *с-* → *за-* a

---

⁵⁷ Nachází se na této internetové adrese: <http://izbornyk.org.ua/hrushrus/iur70601.htm>, dne: 2012-03-13.

⁵⁸ Citace z vyjádření Procjuka S., viz příloha č. 4/a.

sufixálního zakončení **-а**, které je v souladu s ženským rodem nového slova *запрудуха* se slovem *горілка*. Jedná se o skládání slova přívlastkového typu.

Дар-Надія – ženský rod. Složené slovo přívlastkového typu, vytvořené ze známých slov v ukrajinštině: *дар* + *надія*.

Дорога-безконечниця – ženský rod. Jedná se o způsob skládání přívlastkového typu. Druhý komponent *безконечниця* vytvořila Lina Kostenko od přídavného jména *везконечний* pomocí sufixu ženského rodu **-иць** a dále spojila komponenty *дорога* a *безконечниця*. Zde také vidíme asociativní vztah: *дорога* – cesta představená jako dlouhá, taková, která nemá konce.

Збогарадити – Neologismus je možné rozdělit na dvě slova: *Бог* + sloveso *радити*. Zjevný je zde prefix **з-** a sufix **-и** k těmto slovům, nicméně tento neologismus je možné zařadit ke způsobům skládání.

Кажан-чепіргач – mužský rod. *Кажан* – netopýr. A přívlastek v mužském rodě *чепіргач* objasňuje slovo *кажан*, proto můžeme zařadit neologismus do skupiny skládání slov přívlastkového typu.

Камінь-трута – mužský rod. Znovu autorka využila skládání slov, nyní dvou podstatných jmen: *камінь* a *трута/отрута*. Mezi slovotvornými osnovami není žádná spojitost.

Мати-порожденниця – ženský rod. Skládání přívlastkového typu. Neologismus *порожденниця* - vychází z archaického přídavného jména *порожденний* + sufix **-иць**, poté následuje skládání s prvním komponentem *мати*. Obě části jsou spojeny asociativním vztahem – *мати* (matka) se váže s dějem *родити*.

Смарагдово-рудий – neologismus lze rozdělit na dvě slova: *смарагд/смарагдовий* a *рудий*, použité bylo skládání slov.

Сонцеповорот – mužský rod. Analogicky se vztahuje ke slovu „*сонцеворот*“ s přidáním k druhému komponentu prefix **но-**. Jedná se o skládání bez společné samohlásky.

Тур-переможець – mužský rod. Složením dvou slov: podstatného jména *тур* a slovesa *перемогти*, ovšem jednoznačné je podstatné jméno *перемога* a *переможець*. Tedy toto nové slovo by šlo zařadit do skupiny složených slov přívlastkového typu. Na

bázi slučovacího vztahu: *тур* – vyhynulý býk, označoval v národní poezii symbol velké síly a statečnosti – *переможець*.

Фарфолиз (фарфолиза) – střední rod. Neologismus byl vytvořen od slova *блудолиз*. Komponent *блудо-* název kuchyňského nádobí mění se na jiný název, který ukazuje na materiál (*фарфор*), z kterého je nádoba (*блудо*) vyrobena.

Хлібодарний – přídavné jméno. Jedná se o složený neologismus z podstatného jména *хліб* a slovesa *дарувати*, sufix –н. Podle vzoru *благодарний*.

e) Kořenný způsob:

Великовоїн – mužský rod. Tento neologismus je možné rozdělit na podstatné jméno *воїн* a přídavné jméno *великий*. Jedná se zde o skládání slov pomocí spojovacího vokálu –o-.

Дурноп'ян – mužský rod. Slovo je vytvořeno skládáním: *дурний* + interfix -o- + *п'яний* + nulový sufix. Pojmenování obsahuje atribut *дурний*, který se asociálně váže s opilstí člověka.

Дурнолобець – mužský rod. Jedná se o složený neologismus za pomoci přídavného jména *дурний* a podstatného jména *лоб*, je zde použito k vytvoření interfixu litery *o*, sufix mužského rodu –*ець*. *Дурість* – hloupost člověka nejčastěji asociuje s *лобом* – čelem - částí hlavy člověka.

f) zkracování (abreviace)

Двойлезий – přídavné jméno. Ten, kdo má dva ostří (*два леза*). Skládá se ze zkrácení slovtvorných osnov. Vyskytuje se to i např. *дворуки, двоноги*.

HRA SLOV:

Домарик – mužský rod. Autorka si v tomto úryvku tzv. „hraje“ se slovy. Místo litery –и- použila písmeno -o-. Přičemž se tak slovo *димар* – komín objevilo ve zdrobněném tvaru.

Домодержавець – mužský rod. Neologismus je vytvořen podle vzoru existujícího slova v ukrajinštině *самодержавець* – samovládce, zde autorka změnila komponenty *само* na *домо*.

Задіба – podstatné jméno smíšeného rodu. Neologismus byl utvořen analogií od slova *заброда* – podstatné jméno, z kterého autorka vycházela. *Бродити/дубати* – synonymy. Stejný kořen u všech slov.

Jednotlivé neologismy jsme abecedně zařadili do tabulky, ve které je možné sledovat, za jakých podmínek nová slova vznikla. V tabulce je uveden pouze morfologický způsob tvorby a jeho typy, jelikož nemorfologický způsob se v našich příkladech nevyskytuje. Oproti tomu jsme zařadili i kategorii jinou, protože tři příklady neologismů jsou velice specifické, dalo by se říci typické pro tvorbu Kostenko. V těchto případech si autorka pohrává se slovy (např. mění jejich fonetickou podobu apod.) U způsobu skládání poslední sedm neologismů jsou ty, kde byl použit přívlastkový typ.

(Tab. I.) Základní tvoření neologismů

Základní tvoření neologismů						
Morfologický způsob tvoření						
Prefixální způsob	Sufixální způsob	Prefixálně-sufixální způsob	Kořený způsob	Skládání (kompozice)	Zkracování (abreviace)	Jiné – „hra slov“
Аврукати Нагана Прикохати	Багруля Вимоленець Вмертя Всьогоше Дужень Жабарі	Безнемірність Запомийнити Зглузований Доглупати Перехвалка Погривина Понашевкуватися Удавнитися	Великовоїн Дурноп'ян Дурнолобець	Благофортунні Блідоротий Боркулаб Вернисонце Гіркополинний Глухоаспидський Збогарадити	Двойлезий	Домарик Домодержавець Задіба

Заглада			Камінь-трута	
Зникомий			Смарагдово-	
Канцілюга			рудий	
Навдиранці			Сонцеповорот	
Одинчичок			Фарфолиз	
Порадько			Хлібодарний	
Усправедливлення			<i>Гаркота-гармата</i>	
Хлипучий			Горілка-	
Чвяхкотіти			<i>запридуха</i>	
Чужосторонський			Дар-Надія	
			Дорога-	
			<i>безконечниця</i>	
			Кажан-чепіргач	
			Мати-	
			порожденниця	
			Тур-переможець	

1. 2. Lexiko-sémantická klasifikace autorských neologismů L. Kostenko

U tohoto rozdělení vyjádříme, jak individuální – autorské neologismy vznikly z pohledu lexiko-sémantického, rozdělíme je podle slovního druhu. Budeme usilovat o co nejlépe představený význam slova – neologismu.

Jak již bylo zmíněno dříve, Lina Kostenko nejčastěji tvořila neologismy **podstatných jmen**. Nyní rozdělíme jednotlivé neologismy z obou historických románů a následně bude zobrazena jejich analýza. První slovní druh v tomto odvětví lze rozdělit na **pojmenování životné** (názvy zvířat, rostlin, lidí, jejich charakter a chování) a **pojmenování neživotné** (názvy věcí/artefaktů a pojmů).

a) pojmenování životné

- Lidé: chování, rysy charakteru, vztahy mezi lidmi, zevnějšek
(rozlišíme, zda se jedná o kladný pojem /+/, záporný /-/, nebo neutrální /+,-/)

Charakter, rysy charakteru:

Великовоїн (+)

*Якби я міг вам бути у пригоді,
а то ж про шаблю думати вже годі.*

*А був колись такий великовоїн! —
од трьох шабель ще й досі не загоєн.*

Великовоїн – podstatné jméno, mužský rod. Po rozdělení neologismu na *воїн* - te same, що вояк, той, хто воює, б'ється з ворогом⁵⁹ (označujúci vojáka, ten, kdo bojuje s nepřítelom) a přídavné jméno *великий* – який має чималу силу прояву, інтенсивність дії/сміливий⁶⁰ (takový, který má velkou sílu projevu, odvážný). Neologismus by bylo možné přeložit jako odvážný voják.

Домодержавець (+)

*Чого мені? Вірнопідданець,
плету життя з повільних діб.
Богдан Хмельницький, хutorянець,
домодержавець, власник дібр.*

Домодержавець – podstatné jméno mužského rodu. Neologismus je složen ze dvou slov: *дім* – приміщення, в якому живуть люди (місто, kde žijí lidé; dům) a *держава* – країна з таким апаратом політичної влади⁶¹ (země s přístroji politické moci; stát). Po spojení těchto dvou slov by se jednalo o člověka, který je velice spjat se svou vlastí, stejně, jak tomu bylo s Bohdanem Chmelnickým. Doslovný překlad by byl domostátník, volně přeloženo by to mohl být patriot či vlastenec.

⁵⁹ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 725/747.

⁶⁰ Ibidem, díl 1, s. 318.

⁶¹ Ibidem, díl 2, s. 248.

Дурнолобець (-)

То що ж ви, хлопці, що ж ви, що ж ви, хлопці?!

Це ж до такого стиду дожили

Б'єте своїх, прокляті дурнолобці.

наївні бевзі, теленні, хохли!

Дурнолобець – podstatné jméno, mužský rod. Jedná se o složený neologismus za pomoci přídatného jména *дурний* – pozbavení rozumného zmyslu; беззмістовний⁶² (zbaven rozumu; hloupý, pitomý, špatný, blbý) a podstatného jména *лоб* – верхня надочна частина обличчя людини або морди тварини⁶³ (horní nadoční část lidského obličejе nebo tlamy zvířete; čelo). V překladu výstižné slovo: hlupák, trouba, pitomec, tupec, blbec.

Задиба (-)

Оце ваш слід, приблуди і задиби,

отой татарський клекіт — Казарлик!

Задиба – podstatné jméno smíšeného rodu. Zde se jedná o osobu podle momentální situace vyplývající z kontextu. Ovšem většinou se jedná o negativní označení pro člověka, který se někam zatoulal. Někdo někam přišel a nic dobrého nepřináší. Dalo by se použít slovo: přivandrovalec.

Канцілюга (-)

Він тільки зблід і губу закусив,

та так судейських з себе і струсив:

— Ви, канцілюги, у чорнилі пальці,

бумажне кодро, воло набивне,

⁶² ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980., díl 2, s. 439.

⁶³ Ibidem, díl 4, s. 535.

*хвतालники, в походах небувальці,
кого взялись подужати... мене?!*

Канцілюга – podstatné jméno, mužský rod. *Канцелярія* – відділ установи, який займається діловодством⁶⁴ (oddělení orgánů, které se zabývá vedením kanceláře; kancelář), *канцелярист* - дрібний службовець канцелярії⁶⁵ (zaměstnanec kanceláře; kancelista), *Канцілюга* – negativní vyjádření pro lidi, kteří pracují v kanceláři, v dnešním jazyce by se to dalo vyjádřit slovním spojením: kancelářská krysa.

Vztahy mezi lidmi:

a) rodinné

Мати-порожденниця (+)

*І хай що хочуть — і земля стражденна ця,
і все, і всі,— я вичерпавсь до дна.
Але ж у мене **мати-порожденниця**,
і жде мене невінчана жона!*

Мати-порожденниця – podstatné jméno, ženský rod. *Мати* – жінка стосовно дитини, яку вона народила⁶⁶ (žena, která porodila dítě; matka), *родити* - давати життя дитині⁶⁷ (darovat někomu/dítěti život; rodit). V tomto neologismu se jedná se o matku, která rodí, čili v češtině rodička.

Одинчичок (+,-)

*— У мене син **одинчичок**, панове,
і запечалля на душі одне,
одна у серці штичечка тернова, —*

⁶⁴ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 4, s. 90.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem, díl 4, s. 647.

⁶⁷ Ibidem, díl 8, s. 595.

не дай же бог, у прийми дремене!

Одинчикок – podstatné jméno, mužský rod. *Один* – jeden, téměř jednoznačně lze zde konstatovat, že *одинчикок* by měl v češtině překlad jako jedináček.

b) sféra: mluvit, prosit, radit

Вимоленець (sféra: prosit)

*...Коханий мій, **вимоленець** мій у Бога! Чого ж ти
так стогнеш уві сні? Тобі щось погане приснилось?*

Вимоленець – podstatné jméno, mužský rod. Od slovesa *вимолити* – молячись, випрошувати що-небудь⁶⁸ (modlit se, vyprošovat něco; vymodlit), můžeme vytvořit podstatné jméno, neologismus, který by se v souvislosti s veršem dal přeložit jako vymodlenec, (osoba, jež byla u Boha vymodlená), což se používá v běžné češtině.

Перехвалка (+; sféra mluvit)

*...А це якраз після Різдва уранці
ушкварили панове **навдиранці**.
Налаштували з ночі свою валку,
вже без погроз, без лютих **перехвалок**,
знялись тихенько — та й у степ безмежний.
То вже тепер хоч цвинтар незалежний.*

Перехвалка – podstatné jméno, ženský rod. Sloveso *перехвалити/перехвалювати* - хвалити більше, ніж слід⁶⁹ (moc chválit; přechválit), dále vidíme sufix *-ка*, což se jedná o podst. jméno v ženském rodě 1. deklinačního typu skloňování, možné přeložit: přechvála. *Пере* – prefix, z něhož můžeme vyvodit, že chvály bylo moc - přílišná chvála, nadměrná chvála. Dle našeho názoru by bylo možné použít slovo *пřechváлка*,

⁶⁸ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 435.

⁶⁹ Ibidem, díl 6, s. 307.

avšak takové slovo v češtině neexistuje⁷⁰, jednalo by se nyní o náš autorský neologismus.

Порадько (+; sféra: radit)

Порадьте, діду, ви ж їй наче батько.

Невже ж вона їй загине так сама?!

— *В такій біді ніхто вже не **порадько**.*

Немає ради. Ради тут нема.

Порадько – podstatné jméno, mužský rod. Vezměme v úvahu sloveso *Порадити* – надати якусь допомогу⁷¹ (poskytnou nějakou pomoc; poradit), z něhož lze vyvodit, že neologismus vznikl, rovněž vidíme, že jde o mužský rod, mohl by to být rádce, ale díky sufixu *-ко*, jde o deminutivum. V českém jazyce takové slovo není, proto by mohl vzniknout neologismus v podobě slova radílek.

c) sféra: podlézavost

Фарфолиз (фарфолиза) (-)

А тут кого заткало павутиною?

Кому це час так амфору надгриз?

Антон Ключенко, писано латиною.

*Це, певно, з тих, юхтових, **фарфолиз**.*

Фарфолиз (фарфолиза) – podstatné jméno středního rodu. *Фарфор* – porcelána⁷² (porcelán), ovšem podle internetového slovníku Boryse Hrinčenka⁷³ (Борис Грінченко)

⁷⁰ Použití jazykové příručky: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>, dne: 2012-03-13.

⁷¹ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinský koji movu v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 7, s. 245.

⁷² Ibidem, díl 10, s. 566.

⁷³ НЕСЛО: *борис гринченко словник (slovník Boryse Hrinčenka)*, <http://hrinchenko.com/>, dne: 2012-03-01.

je slovo *фарфоліз* velmi podobné ke slovu *блюдолизъ – блюдолиз*; *підлабузник*⁷⁴, což je v překladu příživník, (chováním) podlézač, patolízal. Nejlépe se do překladu hodí slovo příživník.

Zevnějšek člověka:

a) obličej:

Багруля (-)

*Настовбурчені брови, на лобі кривуля,
хмуровоке барило, і ніс як багруля.*

Багруля – podstatné jméno, ženský rod. Sloveso *багрути/багрянити* – надавати чому-небудь густо-червоного, багряного кольору⁷⁵ (dávat něčemu velmi červenou barvu; barvit purpurem, nachem/zbarvovat purpurově, nachovět). *Багрець/багрянець/багряниця* – purpur, nach. *Багрути/багрянити* – brunátnět, nachovět, rudnout.

Ve verši se jedná o popis nosu, který by samozřejmě při představě mohl být rudý nebo by mohl červenat. Rovněž se jedná o přirovnání, nos jak... V češtině se používá frazeologismus nos jako bambule, zde by to bylo výstižné.

b) postava:

Дужень (+)

Hi!

Піду на Запоріжжя.

Дожидатись перестану.

Я ж їх перевішаю, я ж їх переріжу.

я ж перед ними на коліна стану!

Я їм скажу: чортові душі.

⁷⁴ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinský koji movu v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 204.

⁷⁵ Ibidem, díl 1, s. 85.

*є ж іще сила в цій булаві!
Я ж не лежень, я ж дужень,
я ж того й занедужав,
що не знав, чи ви хоч живі.*

Дужень – podstatné jméno mužského rodu. V této situaci lze vycházet z přídavného jména *дужий* – *сильний*⁷⁶ (silný, statný). Jedná se o fyzickou stránku člověka, možné to je přeložit jako silák, v dnešní slangové češtině: drsňák, borec.

Жабарі (+, -)

Сам король прийшов дивитись, жабарями тьона.

Понашевкувалось шляхти — убивати хлопа.

З карабинів ціляться, лігши на вали.

Гаркоту-гармату в нього навели.

Жабарі – podstatné jméno, množné číslo. Toto nové slovo se pojí s podstatným jménem *жаба* - невелика безхвоста земноводна тварина⁷⁷ (malý bezocasý obojživelník; žába), přesněji místem, kde se žáby vyskytují. Jestliže se jedná o množné číslo, můžeme hovořit o bažinách nebo kalužích, kde žijí žáby. Ale když se pozorně podíváme do kontextu, můžeme vyvodit, že se jedná o velké nohy muže. Ovšem za zmínku stojí uvést to, že i tento neologismus jsme konzultovali se současným ukrajinským spisovatelem Stepanem Procjukem: „*Жабар* zde určitě není neologismus, spíše to bude historismus, jaký – těžko říct...“⁷⁸ (Жабар тут, напевне, не є неологізмом, швидше це якийсь історизм/ Який – невідомо...)

---

⁷⁶ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 433.

⁷⁷ Ibidem, díl 2, s. 500.

⁷⁸ Viz příloha č. 4/c.

- Názvy zvierat, rastlin

Zvĳrata:

Кажан-чепіргач, Тур-переможець

Той монастир недавно збудували.

Там дзвони є на різні голоси.

Його Пушкар з Іваном фундували,

раніш були ліси там та ліси.

Ще нам'ятаю — угорі над нами

ходили дикі кози табунами.

*Ревли весною **тури-переможці,***

*шугали **кажани-чепіргачі.***

І пугачі, неначе запорожці,

«пу-гу! пу-гу!» кричали уночі.

Кажан-чепіргач – podstatné jméno, mužský rod. *Кажан* – netopýr. Po konzultaci s ukrajinskými lektory a současným spisovatelem Stepanem Procjukem⁷⁹ je neologismus vysvětlován následovně: Stepan Procjuk „V novinách ‚Svoboda‘ je takové vysvětlení: ‚Hluboké ticho panovalo nad horami. Noční soumrak dřímал pod tmavě zelenými korunami smrků. Na hustém **чепіргатім** listí kapradin visely kapky rosy. Do té míry, jak tomu rozumím já, bych slovo *чepirhatyj* vysvětlil synonymem *lapatyj*“⁸⁰ (в газеті «Свобода» такий вислів: «Глибока тиша стояла над горами. Нічні сумерки дримали під темно-зеленими кронами смerek. На густім чепіргатім листі папороті висіли краплі роси»⁸¹ Наскільки я розумію, чепіргатий – синонім «лапатий».)

Лапатий v překladu znamená tlapový, (pro zvíře) s velkými tlapami. Dále Procjuk vysvětluje „Netopýři-чepirhači – jakoby to byla směrnice na jejich roztažená křídla, když v noci lítají. *Чepirha* – je podle znění podobné ke slovu ‚rozčepirenyj“⁸² (natažený,

⁷⁹ HESLO: *Степан Процюк*, http://uk.wikipedia.org/wiki/Процюк_Степан_Васильович, dne: 2012-03-12.

⁸⁰ Citace z vyjádření Procjuka S., viz příloha č. 4/e.

⁸¹ Doručeno od pana Procjuka S., <http://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1908/Svoboda-1908-33.pdf>, dne: 2012-03-03.

⁸² Розчепірений – rozkročený, rozčapený, rozčaplý, roztažený.

roztažený)⁸³ (Кажани-чепіргачі – це ніби вказівка на їх простерті крила – коли вони літають вночі. Чепірга – ніби по звучанню схоже на «розчепірений» (розпростертий).)

Rovněž je zajímavé, jaké objasnění netopýrů se nachází ve slovníku Boryse Hrinčenka. „vertunec“, „myš-perhač“ = netopýr, „nočovyd“ = netopýr, „lelyk“ = netopýr, „netopýrek“, „nočnycja“ = netopýr a mnoho příkladů používání těchto názvů.⁸⁴ («вертунець», «миш-пергач = кажан», «ночовид = кажан», «лелик = лилик», «кажанок», «кожан = кажан», «ночниця = нічниця» та численні приклади вживання цих назв.) A právě zde se *perhač* (*pergach*) zaměňuje za *čepirhač* (*čepirgach*).

V tomto případě českým ekvivalentem by tedy bylo možné použít slovní spojení netopýři s velmi roztaženými křídly.

Тур-переможець – podstatné jméno, mužský rod. Složením dvou slov: podstatného jména *тур* – вимерлий дикий бик⁸⁵ (vyhynulé hovězí dobytče, v češtině existuje pojmenování *tur*) a sloveso *перемогти* – вигравати бій або війну⁸⁶ (zvítězit, vítězit, porazit, ovšem jednoznačné je podstatné jméno *перемога* – vítězství, a *переможець* – vítěz. Jak již bylo zmíněno v gramatické části: *тур* – vyhynulý býk, označoval v národní poezii symbol velké síly a statečnosti – *переможець*.

Rostliny:

a) celá rostlina:

Вернисонце, Дурноп'ян

Чого схотів! — лебідоньки в бур'ян.

Вернисонця у дурноп'ян.

Ти пий. І чарка сребренька є.

Ідесь там джура на бандурі бренькає.

⁸³ Citace z vyjádření Procjuka S., viz příloha č. 4/e.

⁸⁴ HESLO: *Кажани* (*kažany*), <http://uk.wikipedia.org/wiki/Кажани>, dne: 2012-03-12.

⁸⁵ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajins'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 10, s. 323.

⁸⁶ Ibidem, díl 6, s. 221.

Вернисонце – podstatné jméno, střední rod.

Дурноп'ян - podstatné jméno, mužský rod.

Pochopitelně není od věci se zamyslet nad kontextem. V prvním verši se objevuje labuť v plevelu, tedy něco krásného, čistého mezi špinavým a nepřilíš potěšujícím lidské oko. V následujícím verši vystupují hned dva neologismy za sebou. Ve slovníku Boryse Hrinčenka je *дурноп'ян* vysvětlen jako rostlina, *Datura stramonium*, česky **Durman obecný**. Tato rostlina je prudce jedovatá. Souvislost tohoto slovního obratu lze také chápat jako něco krásného v kontrastu s Durmanem – prudce jedovaté rostlině, tudíž k něčemu škodlivému. Nicméně pokud se podíváme do již zmíněného slovníku i na slovo *вернисонце* dozvídáme se, že se rovněž jedná o rostlinu. *Lupinus caeruleus*, přičemž rodové a druhové jméno rostliny se v češtině nikdy nevyskytují dohromady. Ale zřejmě by se mohlo jednat o druh **Vlčího bobu**. Slova stojí v protikladu – krása x škaredost. (Stepan Procjuk se přiklání k tomu, že se nejedná o neologismus, ale názvy rostlin.)⁸⁷

b) část rostliny:

Погривина

Ти тільки той... ти не впадай у відчай.

*Ще поки є **погривина** трави.*

А як Ісус, син,— каже,— чоловічий,

не мав де прихилити голови?

Погривина – podstatné jméno, ženský rod. V kmenu neologismu vidíme slovo *Грива* – смуга трави, хлібних рослин, що залишається нескошеною⁸⁸ (vousy - pro nezakosenou trávu, také se vyskuteje u obilnin), sloveso *Погребти* – зібрати щонебудь у купу граблями⁸⁹ (shrabat, např. seno), prefix **по-**, může být chápat také jako předložka vyjadřující mimo jiné pohyb, děj probíhající v určitém směru. Díky sufixu **-на** rozlišíme ženský rod.

⁸⁷ Viz příloha č. 4/b.

⁸⁸ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinský koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 165.

⁸⁹ Ibidem, díl 6, s. 723.

V kontextu by se dalo vyvodit, že se jedná o shrabanou travu dohromady, čili kusy, snopy nebo trsy trávy.

b) pojmenování neživotné

○ Věc/artefakt

- Potravin/nápoje

Горілка-запридуха

ОСЬ Я ТУТ П'Ю ГОРІЛКУ-ЗАПРИДУХУ.

А може, хай вже гетьманує він?

Той вміє так розколихати духа,

що Україна загуде як дзвін.

Горілка-запридуха – podstatné jméno, ženský rod. *Горілка* – міцний алкогольний напій⁹⁰ (mocný alkoholický nápoj; kořalka, pálenka, vodka). *Запридух* je výraz, který se používá pro hodně silnou vodku, která až vyrazí dech. V českém jazyce se používá pro silný alkohol: smrt'ák, ohnivý, ostrý.

- Budovy

Боркулаб

ЩО ТУТ БУЛО, ЯКІ ЩЕ БОЖІ КАРИ?

Хто спричинився до таких загляд?

То налітали турки і татари.

То облягали хотинський боркулаб.

Боркулаб – podstatné jméno mužského rodu. Tento neologismus jednoznačně nelze určit, může být chápán také jako synonymum ke slovnímu spojení Chotynská pevnost (Хотинська фортеця), s čímž se shoduje i Stepan Prosjuk, který poukazuje na to, že je

---

⁹⁰ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 130.

slovo *Borkulabovskoj*⁹¹ spojeno s krajem, okolím něčeho. „Také je *Borkulab* příjmení. Nebo *borkulab* může být podobný k pevnosti nebo ke čtvrti. V každém případě se jedná spíše o historismus, než neologismus.“⁹² (Ще є Боркулаб – прізвище. Або боркулаб – це аналог фортеці чи району. Місцевості. У всякому разі це швидше історизм, а не неологізм.)

Jestli bychom zařadili slovo k neologismu, jako český ekvivalent bychom použili slovo pevnost.

Домарик

Он Димер — все димарики й домарики.

Сховалися, либонь, під хвартухи

Мар'янівкам, Мотронівкам, Варварівкам

Іваньки, Андруші і Явтухи.

Домарик – podstatné jméno, mužský rod. *Димар* – труба для відведення диму з печі житлового приміщення⁹³ (roura k odvedení kouře z pece obydlí; komín).

Procjuk také poukazuje na další úryvek od téže autorky (viz příloha č. 4/d.), ve kterém se jedná o vesničany, kteří sedí doma a nešli bojovat.

- **Cesta**

Дорога-безконечниця

...Тополя гнеться, як тонка танечниця.

Лягає пил в густий чортополох.

*І в'ється вдаль **дорога-безконечниця**.*

І ми йдемо, і добре нам удвох.

---

⁹¹ Nachází se na této internetové adrese: <http://izbornyk.org.ua/hrushrus/iur70601.htm>, dne: 2012-03-13.

⁹² Citace z vyjádření Procjuka S., viz příloha č. 4/a.

⁹³ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 277.

Дорога-безконечница – podstatné jméno, ženský rod. *Дорога* – місце для проходу, проїзду (místo k chození, ježdění; cesta), *безконечница* – zde vidíme prefix *без-*, kořen slova: *конечний* – конче потрібний; обов'язковий, неодмінний⁹⁴ (nezbytný, nutný, nepostradatelný); sufix *-ця*, který označuje ženský rod.

Jestliže vezmeme v potaz prefix i sufix, lze vyjádřit neologismus v češtině jako nekonečná cesta. Dalo by se říci, že se jedná o cestu bez nutnosti, možná i postradatelnou, není nezbytná, jelikož se tam vyskytuje právě prefix *без-*. Nebo by to bylo možné chápat jako cestu nekonečnou, bez konce, a v tomto spojení je toto řešení více přijatelné, tedy nekonečná cesta.

- Předmět vojenského charakteru

Гаркота-гармата

Сам король прийшов дивитись, жабарями тьона.

Понашевкувалось шляхти — убивати хлопа.

З карабинів ціляться, лігши на вали.

Гаркоту-гармату в нього навели.

Гаркота-гармата – podstatné jméno ženského rodu. Složení dvou výrazů – podstatné jméno *гармата* – назва артилерійської зброї різних видів (pojmenování dělostřeleckých zbraní různých druhů; dělo) a slovesa *гаркнути/гарконути/гаркотіти* – Видавати гучний уривчастий звук⁹⁵ (vydávat hlasitý, trhavý zvuk; zařvat, řvát, zahulákat, jestliže se jedná o kulomet či dělo, jedná se o slovo štěkat, hašteřit se).

Možná výhodnější vyjádření v češtině: rachot z děla, velký kravál, rámus. Pro vyjádření neologismu v češtině použijeme rachotící dělo.

⁹⁴ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajins'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 4, s. 259.

⁹⁵ Ibidem, díl 2, s. 31.

○ Рojem

- Prostorový pojem

Безнемірність (-)

Піднявши келихи за вірність

вони кричали ще й: "Віват!"

*Мойого болю **безнемірність***

їм закортіло блазнювать

Безнемірність – podstatné jméno ženského rodu. Po rozebrání neologismu na jednotlivé části, lze vyvodit: *мірність* – властивість за значенням *мірний*⁹⁶ (vlastnost ve významu stejnoměrnosti, umírněnosti). Dále je neologismus tvořen prefixem *без-* (*без-*), což je možné chápat jako negativní předponu, následuje rovněž negace za pomoci částice *не* (*не*).

V překladu by nové slovo mohlo být chápáno jako něco bez hranic, bez konce, nemá konce, konec je v nedohlednu.

- Časový pojem

Вмертя

— *А вмере ж він як?*

— *Та ніби на хворобу.*

— *А що по **вмертю**?*

— *Ошибає страх.*

Його Чарнецький виверне із гробу

і вистрелить з гармати його прах.

---

⁹⁶ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 4, s. 746.

Вмертя – podstatné jméno středního rodu. Když sloveso *вмерти* – зникати⁹⁷ (zemřít, umřít, zesnout) převedeme do středního rodu podstatného jména, jednalo by se o umírání, zesnutí. V kontextu lze tedy použít slovní obrat, co bude po smrti.

Загида

ЩО ТУТ БУЛО, ЯКІ ЩЕ БОЖІ КАРИ?

Хто спричинився до таких загида?

То налітали турки і татари.

То облягали хотинський боркулаб.

Загида – podstatné jméno ženského rodu. Tento neologismus se dá odvodit od slova *загибель* – припинення існування чого-небудь⁹⁸ (ukončit něčí existenci; záhuba, zánik, zkáza), přičemž se v takovém vyvození obvykle používá nebo by bylo možné použít také slovo *зібрати*. Čili by bylo přijatelné napsat *загида* = *загибель*.

- **Дěj ve směru k subjektu**

Дар-Надія

А оніно —

Халча, Шандра, Кандиби.

Келеберда, Калга, Темрюк, Ташлик.

Оце ваш слід, приблуди і задиби,

отой татарський клекіт — Кагарлик!

Бербери. Печеніги. Карачаївці.

Підляшки. Годи-Турка. Москалі.

Відчаялась. Втомилась. Призвичаїлась.

Чунгул, Пекельне — на своїй землі!

---

⁹⁷ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinský koji tovu v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 431.

⁹⁸ Ibidem, díl 3, s. 75.

О Дар-Надія! Ждани та Бояни.

Іркліів. Мліїв. Злобин. Веремій.

Дар-Надія – podstatné jméno ženského rodu. Znovu se jedná o neologismus složený. *Дар* - подарунок⁹⁹ (dar), *надія* – впевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного; сподівання¹⁰⁰ (jistota v možnost uskutečnění něčeho, co si přejeme, něčeho potřebného, příjemného; naděje). Složením těchto dvou slov vznikne dar naděje.

Нагана (-)

Тож відпустити дівчину негайно

і скасувати вирока того.

*А суддям я таку даю **нагану**:*

щоб наперед без відома мого

не важились на страти самочинні,

передовсім освідчили мене

про кожну страту, по такій причині,

що смерть повсюди, а життя одне».

Нагана – podstatné jméno, ženský rod. *Нагана* – výtka, důtka. Toto slovo se v ukrajinštině používá běžně, ale zde se jedná o neologismus. Z důvodu v jakém kontextu je uvedené slovo použito - výtku nelze udělit soudcům, proto se přikláníme ke slovu varování.

- **Ноднотіці ројем**

Усправедливлення (+)

Але вона ні слова не сказала,

***усправедливленє** жодних не дала,*

⁹⁹ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinský koji movu v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 211.

¹⁰⁰ Ibidem, díl 5, s. 70.

тільки стояла, яко з каменю тесана.

Усправедливлення – podstatné jméno, střední rod. Neologismus je utvořen od slovesa *усправедливити/усправедливлювати* – виправдовувати¹⁰¹ (ospravedlnit/ospravedlňovat). Podstatné jméno by tedy v češtině bylo ospravedlnění, jenž se používá v běžné češtině.

○ Пřírodní úkazy

Камінь-трута

Земле ж моя, нащо ти рождаєста?

А чом же ти, земле, не з каменю-трути?

Що кожна прожра бажа тебе з'їсти

і пощасливити кожен трутень!

Камінь-трута – podstatné jméno, mužský rod. Znovu autorka využila skládání slov, nyní dvou podstatných jmen: *камінь* – тверда гірська порода у вигляді суцільної маси або окремих шматків¹⁰² (pevná hornina v masivu nebo v jednotlivých kouscích; kámen), *трута/отрута* – речовина, здатна викликати отруєння живого організму¹⁰³ (látka, která dokáže otrávit živý organismus; jed). Zde se autorka ptá, proč není její země z kamene - jedu.

Сонцеповорот

Було це, люди, на Петра Капусника,

якраз на самий сонцеповорот.

Я мала, люди, сина не розпусника.

Він шанував і хату, і город.

---

¹⁰¹ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 10, s. 494.

¹⁰² Ibidem, díl 4, s. 83.

¹⁰³ Ibidem, díl 5, s. 811.

Сонцеповорот – podstatné jméno, mužský rod. Zde se jedná také o složený neologismus. *Сонце* – центральна планета інших планетних систем¹⁰⁴ (centrální planeta mezi ostatními v planetní soustavě; slunce), *поворот* – дія за значенням повертати¹⁰⁵ (pohyb směrem zpět; obrat, otočení) *поворот сонця* – slunovrat, Lina Kostenko pouze tyto dva slova otočila a spojila dohromady, přičemž vznikl neologismus.

K lepší přehlednosti neologismů nám sloužit tabulky, ve kterých jsou nová slova všech uvedených slovních druhů a jejich rozdělení na tématické skupiny. (viz příloha č. 6)

Neologismy **přídavných jmen** tvoří skupinu vysoce uměleckých jednotek, které lze rozdělit do tématických skupin.¹⁰⁶

1) názvy blahodárné

Благофортунні

*А це — Сисой, що хить свою презміг,
щодня ходив до річки у веретті
і роздягався з голови до ніг,
щоб комарі кусали в очереті.*

*Такі часи були благофортунні,
що кожен подвизався зокрема.*

І жоден подвиг не лишився втуні.

Тепер таких подвижників нема.

Благофортунні – přídavné jméno: *благофортунний*, je možné ho rozdělit na *благо* - добро, щастя¹⁰⁷ (blaho, dobro, štěstí) a *фортунний/фортуна* - щасливий випадок,

¹⁰⁴ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinských slov v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 9, s. 458.

¹⁰⁵ Ibidem, díl 6, s. 691.

¹⁰⁶ Viz příloha č. 6.

удача, успіх¹⁰⁸ (šťastná událost; štěstěna, štěstí, úspěch). Sloveso *фортунити* – щастити, удаватися¹⁰⁹ (mít štěstí, dařit se). V tom případě by bylo možné tento neologismus přeložit jako přešťastné.

Хлібодарний

Йому добро саме іде у двір.

І сад рясний, і нива хлібодарна.

Він не який визискувач чи звір,

він просто вміє взяти запівдάρма.

Хлібодарний – přídavné jméno. Jedná se o složený neologismus z podstatného jména *хліб* – харчовий продукт, що випікається з борошна¹¹⁰ (potravina, která se peče z mouky; chléb) a slovesa *дарувати* – передавати що-небудь у власність як подарунок¹¹¹ (předat něco do vlastnictví, jako dárek; darovat, věnovat). Při spojení těchto slov a použitím sufixu *-ий* je možné utvořit přídavné jméno *хлібодарний*. Do češtiny by šlo přeložit jako chlebodárný.

2) názvy barev a odstínů

Смарагдово-рудий

Стоять ліси смарагдово-руді,

після дощу надовго крапелисті.

Все глибша осінь. Вже і жолуді

ховає сойка під опале листя

Смарагдово-рудий – přídavné jméno. I tento neologismus lze rozdělit na dvě slova: *смарагд* – ізумруд¹¹² (smaragd), *смарагдовий* – smaragdový, smaragdově zelený;

---

¹⁰⁷ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinskýhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 191.

¹⁰⁸ Ibidem, díl 10, s. 629.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem, díl 11, s. 78.

¹¹¹ Ibidem, díl 2, s. 213.

¹¹² Ibidem, díl 9, s. 395.

рудий – червоно-жовтий, про колір¹¹³ (zrzavý, rezavý, gušavý; про кров/pro krev – červená).

Les bude zelený s oranžovou, nebo červenou barvou. Jedná se o subjektivní pohled na les, tedy každý bude vnímat barvu lesa jiným způsobem, my jsme zvolili smaragdově-červenou.

3) názvy přijímané orgánem chuti

Гіркополинний

I каже дяк: — У них там на Волині

якісь такі плачі гіркополинні,

то край такої дивної краси.

А голоси, які там голоси!

Гіркополинний – přídavné jméno, je možné tento neologismus rozdělit na *гірко/гіркий* - про відчуття гіркокого смаку¹¹⁴, (hořký, trpký) a *полин* - трав'яниста або напівкущова рослина родини складноцвітих з міцним запахом і гірка га смак (travnatá nebo napůl keřovitá rostlina se silnou vůní a hořkou chutí; pelyněk). Do češtiny by tento neologismus bylo možné převést takovým způsobem: hořko-pelyňkový, trpko-pelyňkový.

4) názvy charakteristické pro věci a úkazy

Двойлезий

Я воскресаю і знову гину.

Несу свій хрест на свої Голгочі

А цар стромляє мені у спину

*Свої **двойлезі** каправі очі.*

---

¹¹³ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinsk'koho jazyka v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 8, s. 895.

¹¹⁴ Ibidem, díl 2, s. 75.

Двойлезий – přídavné jméno. *Дво...* – dvou..., *двоїсти/ї* – dvojaký, duální, dvojitý. *Лезо* – гостра частина знаряддя, яким ріжуть, колють або рубують¹¹⁵ (ostrá část nástroje, která řeže, bodá, seká; ostří, čepel). Díky těmto dvěma slověům je možné utvořit přídavné jméno, které označuje, (například, jak je tomu v kontextu) oči, které dokážou prorazit do zad. V češtině se běžně používají frazeologismy: Vrazit kudlu do zad. Probodnout (někoho, něco) pohledem.

Neologismus obsahuje i slovo ostří, čímž můžeme bez problému vyvodit, že oči jsou ostré, tedy dvojsečné a dokážou probodnout.

Зникомий

УСЕ МИНУЛО, НАЧЕ СОН ЗНИКОМИЙ

Життя за мною браму зачина.

Я вже й обжився. Маю троє коней —

ЗЕЛЕНИЙ КІНЬ і наші два коня

Зникомий – přídavné jméno. Sloveso *зникнути/зникти/зникати* – переставати існувати¹¹⁶ (zmizet, mizet, ztratit se, vymizet); autorka přetvořila na přídavné jméno za pomoci sufixu *-ий*.

V češtině by neologismus mohl být přeložen jako ztracený, zmizelý, vymizelý, přičemž taková slova jsou běžně používána.

Хлипучий

Ярами йшов, схищався десь у кручі.

Їв ягоди і гриз гірку кору.

Води набралось в чоботи хлипучі.

Не раз вже думав — ляжу та й умру.

Хлипучий – přídavné jméno. Neologismus se dá odvodit od slovesa *хлипнути* – плакати, голосно вдихаючи, втягуючи повітря.¹¹⁷ (plakat, hlasitě vdechovat, sát

¹¹⁵ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 4, s. 471.

¹¹⁶ Ibidem, díl 3, s. 663.

vzduch; vzlyknout, podstatné jméno *хлип* – vzlyk), mluvíme-li ale o vodě, např. pod pohami – čvachtat. *Хлипкий* – грузький, тванистий¹¹⁸ (slizký; čvachtavý, rozčvachtaný).

Z kontextu verše můžeme tedy vidět, že neologismus je ve slovním spojení, kde vystupuje voda a holínky. Příhodný český ekvivalent by mohl znít přichlípnutý (jednalo by se o dialektismus), který také použijeme v českém překladu; přisátý nebo čvachtavý by popř. také šlo použít.

5) názvy určení/funkce

(jak v pozitivním vnímání, tak negativním)

Глухоаспидський (-)

Іван сказав: — Панове, це жорстоко.

І божі сльози не падуть з ікон?

То де ж воно, всевидящее око?!

Це ж глухоаспидський закон

Ivan řekl: - Pánové, bezcitné je to.

A boží slzy nepadají z ikon?

Tak kde je to vševidoucí oko?!

Je to **d'ábelský** zákon!

Глухоаспидський – přídavné jméno. Rovněž tento neologismus je možné rozdělit na dvě části: *глухий* - зовсім закритий, без отворів; суцільний, непроникний¹¹⁹ (hluchý, tupý, hluboký, zapadlý) a *аспидський*, *аспид* - kobra, had, zajímavé je si povšimnout stejného slova s tvrdým y (*u*): *аспид* - d'ábel, čert, satan.

Had je již od dávných dob spojen s d'áblem – již Eva byla pokoušena Satanem v podobě hada v zahradě Eden. Proto v tomto spojení by se jednalo o zákon, který je

---

¹¹⁷ БІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinských jazykových jednotek v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 11, s. 76.

¹¹⁸ Ibidem, díl 11, s. 77.

¹¹⁹ Ibidem, díl 2, s. 88.

d'ábelský, zapeklitý, pekelný, pro lidi nedobrý. Konkrétně se přikláníme ke slovnímu spojení: d'ábelský zákon.

6) názvy lokusů

Чужосторонський

Я й сам колись проводив час

в молитвах.

*Та й думаю, в землі **чужосторонській**,*

що як же так,— ті гинули у битвах,

а ті спасались на горі Афонській?

Чужосторонський – přídavné jméno. *Чужинний* – не власний, не свій, нерідний¹²⁰ (nevlastní; cizí, cizokrajný), *чужосторонець* – людина з чужої сторони, країни; *чужинець*¹²¹ (člověk z jiné strany, z cizí země; cizinec). A tak *чужосторонський* – by bylo možné přeložit jako cizinecké, cizí. V souvislosti s textem poté v zemi cizinecké, ne ve své vlasti, v zemi cizí, v cizím kraji.

7) názvy pro označení vnějšího vzhledu člověka

Блідоротий

*І як же ту **блідороту** неміч*

ти брала собі, рознещасна, на ніч?

Отой слимак, те нікчемне м'яло! —

його хватило, а мене мало?!

Блідоротий – přídavné jméno. Spisovatelka použila složení ze dvou slov - přídavné jméno *блідий* – неяскравий, слабо забарвлений¹²² (nejasný, slabě zbarvený; bledý; *блідість* – bledost) a podstatné jméno *рот* – порожнина між верхньою і нижньою

---

¹²⁰ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinského jazyka v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 11, s. 377.

¹²¹ Ibidem, díl 11, s. 380.

¹²² Ibidem, díl 1, s. 201.

щелепами з отвором у нижній частині обличчя¹²³ (dutina mezi vrchní a spodní čelistí s otvorem v nižší části obličeje; ústa, pusa). V češtině lze neologismus, díky doslovnému překladu, vyjádřit následovně: bledoustý. Tím vzniká i pro češtinu neologismus.

Dalším slovním druhem, který sloužil k tvoření neologismů, je **sloveso**. Slovesa můžeme rozdělit do následujících motivovaných skupin, které lze vyjádřit v sémantických okruzích¹²⁴:

1) HOVOŘIT, VYDÁVAT ZVUKY NEBO SE STÝKAT

Tuto skupinu rozdělíme na dvě podskupiny, zda se jedná o:

a) zvířata

Аврукати

Як там тепер? Без неї тьмяні люстра.

Аврукають на танку голуби.

Чиясь душа, рожева як пелюстка,

влітає в дім скорботи і ганьби.

Аврукати – sloveso. *Воркнути/Воркотати* – видавати своєрідні переливчасті звуки¹²⁵ (vydávat svérázné trylkové zvuky; když se jedná o holuby – zavrkat, vrkat, zacukrovat, cukrovat) i v tomto verši se jedná o sloveso vrkat, o jeho fonetickou variantu, protože je přizpůsobeno tak, aby mělo ve verši správný rytmus, tím vzniká neologismus.

b) lidé

Зглузований

Ось ніч, і та зорею в очі цвікне.

Чумацький Шлях заремигає — злазь.

¹²³ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinskýhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 8, s. 886.

¹²⁴ Viz příloha č. 6.

¹²⁵ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinskýhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 739.

*Хто допоможе, дурню макоцвітний, —
московський цар чи трансільванський князь?!*

Ногайські орди? Вуса караїма?

Султан Мехмет? Кордони з кияхів?

*Лежить твоя зглузована Вкраїна,
схрестивши руки всіх своїх шляхів.*

І що тепер? Що вдіять, що почати?

Ні булави, ні війська, ні почати.

Зглузований – přičestí. Lze vycházet k určení českého ekvivalentu z přídavného jména *глузливий* – який виражає глузування¹²⁶ (co vyjadřuje výsměch; posměvačný, posměvavý, vysměvačný, vysmívavý, *глузувати* – vysmívat se, posmívat se, pošklebovat se). Ukrajina nebyla brána vážně, bylo si s ní zahráváno, jak kdo chtěl.

2) PŘEMÝŠLET

Доглупати

А ти була...

Така була, як завше

Лиш не доглупав я у чому річ:

стара віщунка, й слова не сказавши

полізла спати на холодку піч.

Доглупати – sloveso. Toto nové slovo je možné pochopit ze slov: *глупий* - nerozsudlivý, nerozumný¹²⁷ (neuvážlivý, nerozumný; hloupý; *глупо* - hloupě, *глупота* – hloupost, pošetilost, *глупуватий* – přihlouplý). V textu se jedná o minulý čas slovesa, který je záporný díky částici ne. V češtině by bylo možné použít např.: nehloupil, nedovtípil.

¹²⁶ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinských jazykových útvarů v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 87.

¹²⁷ Ibidem, díl 2, s. 88.

3) PROSIT

Збогарадити

НЕ ВИПРОСИВ. НЕ ВКРАВ. НЕ ЗБОГАРАДИВ.

Узяв свободу, принадлежну нам.

Дивуйся, світе, я ще їх і зрадив!

А що я, власне, винен тим панам?

Збогарадити – sloveso. Opět se jedná o složený neologismus: *Бог* – у релігійних віруваннях — уявна надприродна істота, що нібито створила світ і керує ним та вчинками людей¹²⁸ (v náboženství - nadpřirozená bytost, která stvořila svět a řídí ho a také kroky lidí; Bůh), sloveso *радити* – давати комусь-небудь пропозицію¹²⁹ (předložit někomu návrh; radit). Příhodný český ekvivalent vložený do kontextu, samozřejmě pokud vezmeme v úvahu negativní částici *ne* a minulý čas, by zněl: nezahlavil Boha.

4) UMAZAT SE

Запомийнити

То що ж ти серце із мене вийняла?

Ти ж мені душу всю запомийнила!

Та будь воно прокляте, все ваше кодро,

всі ваші кубла і всі ваші кудли!

Та я нап'юся,

та я заллюся,

та я на камені постелюся!

Запомийнити – sloveso. Můžeme vycházet z přídavného jména *мийний* – відмивати що-небудь¹³⁰ (umýt něco; mycí, prací, na mytí, k mytí). V souvislosti s textem se jedná o negativní spojení. Duše byla zašpiněna, zastřena. Ona osoba způsobila ránu jak do srdce, tak do duše.

¹²⁸ BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinských jazyků v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 1, s. 207.

¹²⁹ Ibidem, díl 8, s. 429.

¹³⁰ Ibidem, díl 4, s. 701.

5) VÍCE NEBO MÉNĚ TRVAJÍCÍ STÁLÝ INTENZIVNÍ DĚJ

Понашевкуватися

Сам король прийшов дивитись, жабарями тьона.

Понашевкувалось иляхти — убивати хлопа.

З карабинів ціляться, лігши на вали.

Гаркоту-гармату в нього навели.

Понашевкуватися – sloveso. Při objasnění tohoto neologismu nám byl opět velice pomocný slovník Boryse Hrinčenka. Ze všech uvedených případů (jeden z příkladů užití slovesa viz příloha č. 3.) lze vyvodit, že se jedná o houf, zástup, dav nebo tlupu lidí.

Удавнитися

...А дні ідуть. Удавнилась облога.

Вже навіть звикли. Йдеться до Різдва.

З усіх боків одрізана дорога,—

Полтавонько, ти все-таки жива?

Удавнитися – sloveso. V tomto kontextu lze neologismus přijmout od příslovce *давно* - У далекому минулому¹³¹ (dávno), nebo přídavného jména *давній* – який давно минув; колишній¹³² (to, co už je dávno pryč, bývalý; starodávny, starobylý). Takže je možné o obloze říci, že je dávná, taková, na kterou už bylo možné si zvyknout – zdávnělá – zde by se jednalo o náš neologismus, slovo není ve slovníku spisovného jazyka českého.

Чвяхкотіти

...Чвяхкотіла земля у старих постолах,

похилилися верби в осінньому шматті.

¹³¹ ВІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinskýhoji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 2, s. 206.

¹³² Ibidem, díl 2, s. 205.

*Повезли мою матір на білих волах,
неоплакану матір, неоплакану матір.*

ЧВЯХКОТІТИ – sloveso. *Чвякати* – спричиняти такі звуки, ступаючи по болоту, багну, твані¹³³ (způsobit takový zvuk, jako když stoupáme do bláta, bahna; čvachtat, čachtat). Dle našeho názoru autorka právě do slovesa *чвякати* vložila literu ch (x) a před sufix *-timi* literu o (o), tím dala vznik deminutivnímu slovesu, což v ukrajinštině není vůbec překvapující, protože zdobnělá slovesa se vyskytují i mezi podstatnými a přídavnými jmény zdobnělá i slovesa. Česky by to mohlo znít jako počvachtávat, čvachtinkat, nicméně v takovém případě by se jednalo o dialektismus.

6) ПРІПОУТАТ К СОБІ

Прикохати

*Я прибудився до чужої хати.
Була там дівка і гаряча ніч.
Вона мене хотіла **прикохати**,
то я побув там тільки через ніч.
А вранці вийшов — туга моя степом
аж ген за обрїй чорна, як рілля.
І я пішов, бо я ішов до тебе,
бо ти мені світила, як зоря.*

Прикохати – sloveso. Neologismus se skládá ze slovesa *кохати* – почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої статі¹³⁴ (pocit'ovat, objevovat hlubokou srdeční náklonnost k osobě druhého pohlaví; milovat, mít rád) a prefixu *при-*. V češtině by bylo možné neologismus vyjádřit slovesem pomilovat.

¹³³ БІЛОДИД І. А КОЛ., *Slovník ukrajinsk'koji movy v 11 tomach*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980, díl 11, s. 260.

¹³⁴ *Ibidem*, díl 4, s. 313.

Autorka tvořila okazionální formy **příslovcí**, kde mimo jiné tvořila i formy vyššího či nejvyššího stupně. Zaprvé se věnovala intenzitě děje a zadruhé intenzitě příznaků, znaků.¹³⁵

1) INTENZITA DĚJE

Навдиранці

...А це якраз після Різдва уранці

*ушкварили панове **навдиранці**.*

Налаштували з ночі свою валку,

*вже без погроз, без лютих **перехвалок**,*

знялись тихенько — та й у степ безмежний.

То вже тепер хоч цвинтар незалежний.

Навдиранці – příslovce. Podle slovníku Boryse Hrinčenka¹³⁶ je tento neologismus roven slovu *навдери/навдьори* – dát se na útěk. Příslovce v češtině by znělo: na útěku. Avšak dle našeho názoru pro neologismus je možné použít český frazeologismus - vzít nohy na ramena.

2) INTENZITA PŘÍZNAKŮ, ZNAKŮ

Всьогоше

*БУЛО ВСЬОГО, А БУДЕ ЩЕ **ВСЬОГІШЕ**.*

І що не день — все гірше, й гірше, й гірше.

Всьогоше – příslovce, vyšší stupeň. V češtině nelze jednoznačně vyjádřit vyšší stupeň pro příslovce dohromady či celkem. Dá se to tedy vyjádřit slovem víc, ještě víc; symbolizující, že se mohou přihodit různé věci jak dobré, tak i špatné.

---

¹³⁵ Viz příloha č. 6.

¹³⁶ НЕСЛО: *Борис грінченко словник* (slovník Boryse Hrinčenka), <http://www.hrinchenko.com/slovar/znachenie-slova/29673-navdyranci.html>, dne: 2012-04-04.

2. Výsledky zkoumání

Při zkoumání byly použity neologismy z historických románů: „*Marusja Čuraj*“ („*Маруся Чурай*“) a „*Berestečko*“ („*Берестечко*“). Nová slova těchto historických románů jsou řazena dvojím způsobem: 1. Gramatická klasifikace autorských neologismů L. Kostenko a 2. Lexiko-sémantická klasifikace autorských neologismů L. Kostenko. Autorské neologismy byly vysvětleny za pomoci vytvořeného slovníku neologismů L. Kostenko paní H. M. Vokalčuk¹³⁷.

V první klasifikaci jsme se zabývali slovtvorbou daného výrazu. Zejména zda se jedná o morfologický nebo nemorfologický způsob tvoření. Přičemž bylo zjištěno, že námi zkoumané neologismy je možné zařadit pouze do morfologického způsobu tvoření, v uvedených neologismech autorka vůbec nepoužívá nemorfologický způsob tvorby. Použitý způsob tvorby má své typy¹³⁸ a nyní můžeme konstatovat, že autorka nejčastěji používala typ **skládání (kompozice)**, jenž je použit u 18 nových slov. Následuje **sufixální způsob** s 16 neologismy, **prefixálně-sufixální způsob** se vyskytuje u 9 neologismů. Je ovšem důležité zmínit, že autorka tvoří slova svým ojedinělým způsobem, který je nezařaditelný do uvedených možností, a to je „hra se slovy“. Proto jsme vymezili kategorii *jiných*, kde jsme zařadili právě tyto autorské neologismy (jedná se o tři nová slova).

V druhé klasifikaci jsme rozdělili autorské neologismy podle slovních druhů a usilovali jsme o nejlepší představení významu slova. Došli jsme k závěru, že Kostenko nejčastěji tvořila **podstatná jména** – 32, následuje 10 přídavných jmen, 9 sloves a nejméně se objevily příslovce, pouze dvě nová slova. Všechny slovní druhy jsme zařadili do tématických skupin. Například u **podstatných jmen** se vyskytují nová slova hojně v oblasti pojmenování životných – *lidé; vztahy mezi lidmi*, v oblasti pojmenování neživotných je tomu stejně u *věcí či artefaktů*. **Přídavná jména** jsou nejčastěji zastoupena v názvech *charakteristických pro věci a úkazy*. U **sloves** jsou to neologismy, které mají **více nebo méně trvajících stálý děj**.

Celkově zkoumaných neologismů bylo 53.

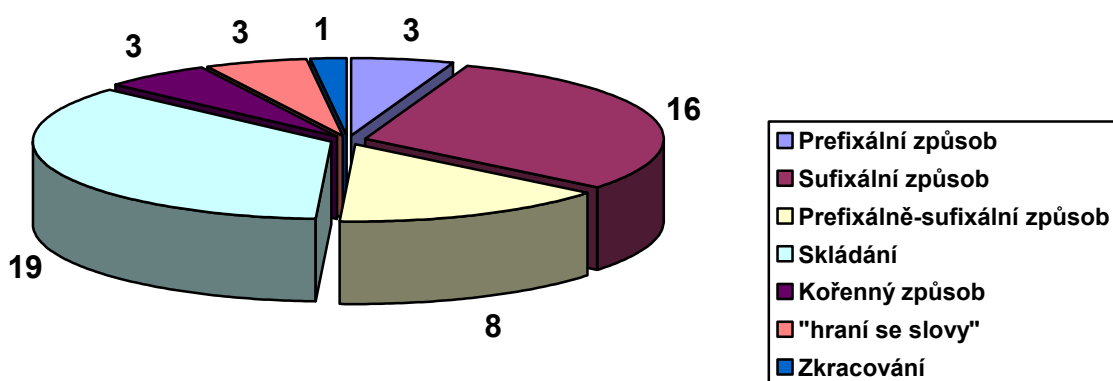
---

¹³⁷ VOKALČUK H. M., *Slovtvorčist' šistdesjatnykiv. Lina Kostenko. Mykola Vingranovskyy*, Ostrozka akademija, Ostroh, 2010.

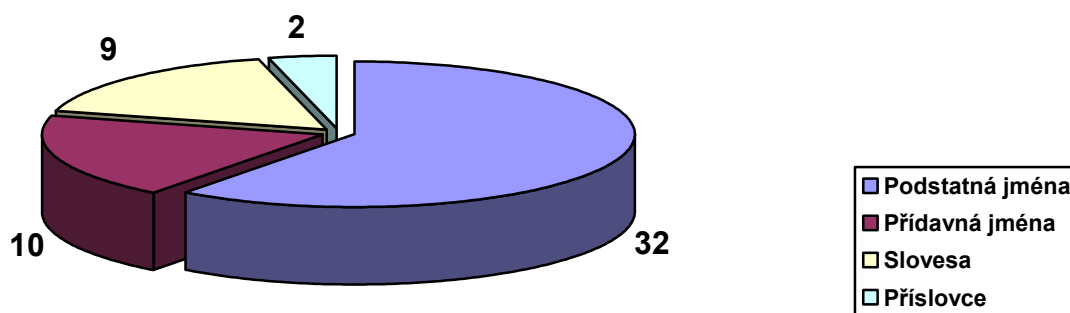
¹³⁸ prefixální, sufixální, prefixálně-sufixální, bezafixální, kořenový a skládání (kompozice), zkracování (abreviace).

Pro celkový přehled nám bude sloužit graf. V prvním grafu je znázorněna gramatická klasifikace, čili způsob tvorby neologismů. V druhém je vyjádřen celkový počet slovních druhů zkoumaných neologismů.

(Graf I.) Celkové rozvržení neologismů podle **morfologického způsobu tvoření**:

(Graf II.) Výsledné znázornění **slovních druhů**:

3. Závěr

Cílem této diplomové práce bylo, pozastavit se nad tvorbou ukrajinské spisovatelky Liny Kostenko, konkrétně nad jejími neologismy v dílech. Po prozkoumání nových slov lze říci, že se nám podařilo zařadit jednotlivé neologismy do tématických skupin a to z hlediska lexiko-sémantického a vyjasnit je českému čtenáři. Také jsme zkoumali klasifikaci gramatickou, což vedlo k zařazení neologismů do konkrétních skupin způsobů tvoření.

Na samotném počátku práce - v teoretické části, jsme vyobrazili život Liny Kostenko jakožto člověka. Dále se dozvídáme o Kostenko jako spisovatelce, jaké byly její začátky, čím byla ovlivňována ve své tvorbě, jaká používá témata a zejména je vyzdvihnuto její vlastenectví. Právě to, že se hrdě hlásila a hlásí k Ukrajině, ji zavedlo do mnohdy nelehkých situací.

V 50. a 60. letech 20. století, kdy komunismus nabíral na síle, se na Ukrajině zrodilo pokolení tzv. „Šedesátníků“. Lina Kostenko byla jednou z prvních jejich řečníků. Spisovatelé, kteří se hlásili k onomu pokolení, byli postupně zatýkáni, odváděni do vyhnanství nebo jejich díla nesměla být publikována, tak tomu bylo i v případě Liny Kostenko. Ovšem díky tomu, že již před tím, než její díla nesměla být tištěna, vydala některé ze svých knížek, čtenáři si ji oblíbili a její talent byl znám široké veřejnosti.

Následující kapitola obsahuje poznatky o neologismu. Vymezení pojmu, vyjasnění a uvedení na příkladech. Nejprve je termín neologismus vymezen v české gramatice, jak se používá nebo jak neologismus může vzniknout. Rovněž je neologismus definován i v ukrajinské gramatice, kde jsme se pozastavili i nad tvořením okazionalismů.

Dále jsme uvedli, jak může vzniknout slovo v ukrajinštině, čili jsme se zabývali slovotvorbou. Jsou uvedeny způsoby tvoření slov – morfologický a nemorfologický způsob a jejich jednotlivé typy.

V druhé – praktické části jsme se zabývali jednotlivým rozbořením neologismů na podstavě dvou historických románů Liny Kostenko. Neologismy byly použity z děl „*Marusja Čuraj*“ a „*Berestečko*“. Zvolili jsme gramatickou a lexiko-sémantickou klasifikaci autorských neologismů Liny Kostenko. V gramatické kategorii jsme nová

slova rozdělili podle způsobu jejich tvoření a v lexikálně-sémantické klasifikaci byly použity neologismy spolu s kontextem, ve kterém jsou zasazeny, následně jsme pro ně našli příhodný český ekvivalent z důvodů pochopení českému čtenáři. V této skupině jsme neologismy rozčlenili podle slovních druhů a začlenili do tématických skupin.

Na samotném konci bylo zjištěno, jaké spisovatelka používá principy pro tvoření neologismů a jaké slovní druhy používá nejčastěji. Při zkoumání bylo dosaženo výsledků takových, že neologismy se dají rozdělit do zjištěných skupin, díky tomu tyto poznatky byly zpracovány do tabulek a graficky znázorněny. Procentuálně lze vyvodit, které tvoření a použití slovních druhů neologismů spisovatelka preferuje, a které se nevyskytuje často.

Anotace

Autor: Bc. Ester Niemczyková

Fakulta: Filozofická

Katedra: Slavistiky, sekce ukrajinistiky

Název diplomové práce: Autorský neologismus jako prvek jazykové inovace (na materiálu tvorby Liny Kostenko nebo současných ukrajinských básníků).

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Radana Merzová

Počet znaků: 123 802

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 47

Klíčová slova: Lina Kostenko, neologismus, období šedesátníků, historický román

Autorka se zabývá problematikou neologismů v díle Liny Kostenko. Nejprve vymezí historické období, ve kterém spisovatelka začínala tvořit, a ve kterém tvořila. Na podkladě jejich textů – historických románů „*Marusja Čuraj*“ a „*Berestečko*“, neologismy zkoumá z hlediska lingvistického, jde tedy především o rozbor morfologický. Rovněž se snaží neologismům přiřadit český ekvivalent, tak aby nové slovo bylo srozumitelné českému čtenáři.

4. Bibliografie

PRIMÁRNÍ LITERATURA:

BILODID I. A KOL., *Slovník ukrajinských jazykových jednotek v 11 tomách*, Naukova dumka, Kyjiv, 1970-1980., slovník dostupný na: <http://sum.in.ua/>, dne: 2012-04-03.

KOSTENKO L., *Berestečko*, kniha dostupná na: <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/21531-1/Берестечко>, den: 2012-02-08.

KOSTENKO L., *Marusja Čuraj*, Radjanskij pysmennyk, Kyjiv, 1979, ISBN:

KOSTENKO L., *Zapysky ukrajinskoho samašedšoho, A-BA-BA-HA-LA-MA-HA*, Kyjiv, 2011, ISBN: 978-966-7047-88-7.

KURIMSKÝ A. A KOL., *Ukrajinsko-český slovník I. A-O.*, Academia, Praha, 1994, ISBN: 80-200-0144-1.

KURIMSKÝ A. A KOL., *Ukrajinsko-český slovník II. П-Я.*, Academia, Praha, 1996, ISBN: 80-200-0157-3.

TARNAŠYNS'KA L., *Ukrajinské šesťdesiatnyctvo: profily na tli pokolinnja (Istoryko-literaturnyj ta poetykal'nyj aspekty)*, Smoloskyp, Kyjiv, 2010, ISBN: 978-966-2164-06-6.

VOKALČUK H. M., *Slovotvorčist' šesťdesjatykiv. Lina Kostenko. Mykola Vinhranovskij, Ukrajinská individual'no-avtors'ka neografija, vypusk 3*, Ostrozka akademija, Ostroh, 2010, ISBN: 978-966-2254-11-2.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

BRJUCHOVEC'KYJ V. S., *Lina Kostenko: narys tvorčosti*, Dnipro, Kyjiv, 1990, ISBN: 5-308-00557-5.

KOZAČYK H. O., *Ukrajinská mova dlja aviturijentiv*, Kyjiv, Vyšla škola, 2007, ISBN: 978-966-642-345-3.

KRASNOVA L., *Poezija Liny Kostenko (posibnyk dlja včyteliv)*, Drohobyč 2001, ISBN 966-7996-05-0.

MARTINCOVÁ O., *Nová slova v češtině slovník neologizmů*, Academia, Praha 1998, ISBN: 80-200-0640-0.

MARTINCOVÁ O., *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, Vydala Univerzita Karlova, Praha 1983, ISBN: 60-008-83.

MASYMENKO N. M., *Poezija: Lina Kostenko. Oleksandr Oles'. Vasyl'Symonenko. Vasyl' Stus.*, Naukova Dumka, Kyjev, 2003, ISBN: 966-00-0651-9.

SYMONENKO I. S., *Novi slova ta značennja slovnyk*, Dovira, Kyjiv, 2009, ISBN: 978-966-507-248-5.

PANČENKO V., *Lina Kostenko Navčal'nyj posibnyk-chrestomatija*, Stepova Ellada, Kirovohrad, 1999, ISBN: 966-7514-04-8.

PONOMARIV O. D., *Stylistyka sučasnoji ukrajins'koji movy*, Navčal'na knaha – Bordan, Ternopil', 2000, ISBN: 966-7520-80-3.

ŠAPOVALENKO T. B. (red.), MATERIALY KRUHLOHO STOLU, *Poezija Liny Kostenko v časech perechidnych i vičnych*, Kyjevo-Mohyljans'ka akademija, Kyjiv, 2005, ISBN: 966-518-317-6.

ZYBKOV MYKOLA, *Sučasnyj ukrajins'kyj pravopis, Kompleksnyj dovidnyk*, Charkiv, 2009, ISBN: 978-966-2192-69-8.

ČASOPISY:

HORBLJANSKYJ JU., KUL'ČYCKA M., Slovo i čas, „Kryvava fįjesta sučasnosti“ v odkrovenni vid Liny Kostenko (zauvahy pro „Zapysky ukrajinskoho samašedšoho“), (III) Ž 1.289, č. 5 (2011), ISSN: 0236-1477.

IVŠYNA L. (red.), Hazeta deň, „Ne sudyty, a dumaty!“ Lina Kostenko – pro vysokovol'tnu liniju duchu šistdesjatnykiv, jichnij poperednykiv i jmovirnych spadkojemciv, č. 170-171 (3571-3572), p'jatnycja-subota 23-24 veresnja 2011.

RUBAN V. (red.), Žurnal Krajina, Kyjiv, *Lina Kostenko v inšij krajini bula b laureatom Nobelivs'koji premiji*, č. 18 (2011).

SAJENKO V., Istoryko-literaturnyj žurnal, „Jevhenij Onjehin“ *Oleksandra Puškina i „Marusja Čuraj“ Liny Kostenko: Dovhi chvyli kul'tury*, 7/2002.

STEPOVYČKA L. (red.), Sičeslav; Literaturno-mystec'kyj ta publicystyčnyj časopys Nacional'noji Spilky pysmennykiv Ukrajinu, *Marudne dilo – jubilej...*, 1 (23) 2010 sičeň – berezeň.

TARNAŠYNS'KA L., Slovo i čas, *Mnemonične kolo u strukturi chudožňoji vidomosti: metamorfozy pam'jati (literaturoznavčo-filosofs'kyj zriz poetyky Liny Kostenko)*, (III) Ž 1.289, č. 3 (2010), ISSN: 0236-1477.

ZBOROVŠ'KA N., Slovo i čas, *Styl'ovyj portret šistdesjatnyctva*, č. 12, 2001, ISSN: 0236-1477.

INTERNETOVÉ ODKAZY:

HESLO: *Берестечко* (Berestečko),

http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vznu/fil/2010_2/209-212.pdf, dne: 2012-03-15.

HESLO: *Komunismus*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Komunismus#Symbolika>, dne: 2012-01-02.

HESLO: *Neologismus*, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Neologismus>, dne: 2012-01-06.

HESLO: *okazionalizmy*, <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7672>, dne: 2012-06-12.

HESLO: *Slovník českého jazyka*, <http://prirucka.ujc.cas.cz/>, dne: 2012-03-13.

HESLO: *Борис грінченко словник* (slovník Boryse Hrinčenka), <http://hrinchenko.com/>, dne: 2012-03-01.

HESLO: *Ліна Костенко* (Lina Kostenko), <http://tvori.com.ua/pitannya-z-vidpovidyami-do-tvorchosti-lini-kostenko/>, dne: 2012-01-10.

HESLO: *Ліна Костенко* (Lina Kostenko),

<http://www.ukrlit.vn.ua/biography/kostenko1.html>, dne: 2011-12-15.

HESLO: *Ліна Костенко* (Lina Kostenko), http://www-gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=409&Itemid=414, dne: 2012-01-11.

HESLO: *Ліна Костенко* (Lina Kostenko), <http://zik.ua/ua/news/2011/12/09/323511>, dne: 2012-01-04.

HESLO: *Ліна Костенко та Записки українського самашедшого* (Lina Kostenko a Zapysky ukrajinskoho samašedšoho), <http://slovoua.com/news/roman-lini-kostienko-diaghnoz-intielighientsiyi-kotra-vmiie-til%27ki-plakati>, dne: 2012-01-15.

HESLO: *Неологізми Ліни Костенко* (Neologismy Liny Kostenko), http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Kuls/2010_73/Vokalchuk.pdf, dne: 2012-02-27.

HESLO: *Оказіоналізм* (okazionalizmus), http://ua-referat.com/Авторські_новотвори_в_поезії_П_Тичини, dne:2012-06-12.

HESLO: *Оказіоналізм* (okazionalizmus), <http://disser.com.ua/contents/3839.html>, dne: 2012-06-21.

HESLO: *прикладка* (prykladka), <http://uk.wikipedia.org/wiki/Прикладка>, dne: 2012-03-01.

HESLO: *Про Ліну Костенко* (O Lině Kostenko), http://dt.ua/CULTURE/lina_kostenko_navischo_nam_zaminyuvati_ukrayinsku_movu_rossijskim_matom-88372.html, dne: 2012-01-04.

HESLO: *Степан Процюк* (Stepan Procjuk), http://uk.wikipedia.org/wiki/Процюк_Степан_Васильович, dne: 2012-03-12.

HESLO: *Шістдесятники* (Šedesátníci), <http://uk.wikipedia.org/wiki/Шістдесятники>, dne: 2012-01-02.

KOSTENKO L., *Bil'jedynoji zbroji*, <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/24511-1/Біль-єдиною-зброї>, dne: 2012-01-08.

KOSTENKO L., *Marusja Čuraj*, <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/19836-1/Маруся-Чурай>, dne: 2012-01-08.

KOSTENKO L., *Pušit' lysty i nadsylajte včasno...*, <http://www.ukrcenter.com/Література/Ліна-Костенко/39492/Пишіть-листи-і-надсилайте-вчасно>, dne: 2012-01-07.

Abstract

The author's neologism as the innovation component of the language innovation (in the work of Lina Kostenko or contemporary Ukrainian poets)

Key Words: Lina Kostenko, neologism, period of the sixties, a historical novel.

The author concentrates on the subject of neologism in the work of Lina Kostenko. At first the author delimits historical period in which the writer began to write, then the period in which she wrote. Based on her historical novels „*Marusja Čuraj*“ and „*Berestečko*“ the neologism is being studied from the linguistic perspective; in other words it is the morphological analysis. At the same time she strives to couple the Czech equivalent, so that the new word was intelligible to Czech readers.

Resumé

*Авторський неологізм як тип мовної інновації на матеріалі творчості
Л.Костенко (або сучасних українських поетів)*

Ключові слова: Ліна Костенко, неологізм, шістдесятники, історичний роман

Ця магістерська робота спрямована на нові слова – неологізми у творчості української письменниці Ліни Костенко. Одним з основних завдань праці було здійснення лінгвістичного аналізу неологізмів, місцезнаходження їх у контексті, граматичний та лексико-семантичний аналіз.

У теоретичній частині хотіли коротко зупинитися над життям Ліни Василівни Костенко, дослідити, у якій спосіб творила і що на неї впливало. Після цього ми хотіли охарактеризувати суспільно-історичний період життя та творчості письменниці, тематику, ідеї її творів. Наша увага була, наприклад, зосереджена на описі доби шістдесятників - 60-і роки ХХ – го століття. Творчість поетів і письменників того часу була під великим впливом цензури. Творча еліта часто підлягала арештам, засланням у Сибір. Численна кількість художніх творів не допускалася до друку. Сюди належить зокрема постать В. Стуса, українського поета та багатьох інших шістдесятників. Під впливом цензури були, звичайно, і твори Ліни Костенко. Отже, письменниця була однією з них.

Також у цій частині роботи буде згадано про неологізм, як термін. Будуть описані можливості твору оказіоналізмів. Важливо відзначити, яким способом утворюються слова в українській мові, тобто словотвір.

Наступним кроком у практичній частині роботи - це розбір кожного з неологізмів. Для цього ми використали два дуже відомі та важливі історичні романи Ліни Костенко. До них відносяться: „*Маруся Чурай*“ та „*Берестечко*“. Ми намагалися пояснити неологізми чеським читачам так, щоб можна було зрозуміти їх у контексті. Ми поділили неологізмів до двох груп – граматична класифікація та лексико-семантична класифікація.

На кінці цієї роботи ми дійшли висновку щодо способу творення неологізмів письменницею, щодо впливу на цей процес різних лінгвістичних факторів. Ми також провели дослідження різних типів неологізмів – які з них переважають або, навпаки, які трапляються дуже рідко.

Метою цієї дипломної праці був аналіз творчості української письменниці Ліни Василівни Костенко, зокрема її авторських неологізмів. Після визначення нових слів можна сказати, що нам вдалося поділити неологізмів у дві групи творення – граматичну та лексико-семантичну. У граматичні групи ми виділили неологізми з погляду способу їх творення на морфологічний спосіб та їх типи. Уже можна сказати, що неморфологічний спосіб тут не входять. У другій класифікації – лексико-семантичній ми поділили нові слова через частини мови і знайшли їх тематичні групи, також ми пояснили їх чеському читачеві у рамках контексту, де неологізми було вжито.

У першій частині нашої праці описана біографія Ліни Костенко, починаючи від народження і до початку її творчості. Далі охарактеризовано творчі впливи на письменницю, особливість її патріотизму, який створив для неї важкі життєві ситуації.

У 50-х та 60-х роках ХХ-го століття, коли комунізм почав набирати обертів, в Україні виникло покоління шістдесятників. Ліна Костенко була однією з перших речників шістдесятників в Україні. Поетів, які були у цьому поколінні, поступово заарештовували, висилали у Сибір, їх твори не можна було друкувати. Ці обставини торкнулися і творчості Ліни Костенко. Однак її поезії все ж потрапили до рук читачів ще до часу заборони друку деяких її творів. Талант письменниці відразу ж було оцінено і вона набула високої популярності серед людей.

Остання частина праці присвячена терміну неологізм і okazіоналізм. Йдеться про визначення самого поняття „неологізм“, також уточнення і наведення прикладів. Спочатку дається визначення терміну неологізм у чеській мові, пояснюється його вживання та виникнення. Далі охарактеризовано поняття неологізму в українській мові. В українській мові було також визначено складання слів – словотвір і його способи.

У практичній частині ми мали справу з окремими аналізами неологізмів на базі двох історичних романів Ліни Костенко. Неологізми були взяті з творів „*Маруся Чурай*“ та „*Берестечко*“. Нові слова були використані разом із контекстом, у якому вони знаходяться, потім для них було знайдено необхідний чеський еквівалент і це все у лексико-семантичній класифікації. Крім того, зроблено морфологічний аналіз неологізмів – у граматичній класифікації.

У самому кінці праці було ідентифіковано як письменниця користується принципами формування неологізмів та які частини мови використовує найчастіше. При підсумовуванні результатів можна дізнатися, що неологізми поділяються на встановлені групи. Завдяки цьому вищезазначені результати представлені в таблицях та діаграмах. Також зазначено відсоткове припущення щодо використання частин мови при утворенні неологізмів, яким письменниця віддає перевагу або яких майже не вживає.

РЇЛОНУ:

1)

Вже небо не біжить тим синьо-білим бігом

В своєму зорехмарному ряду.

Завіяло, заговорило снігом

У полі, попід садом і в саду.

(*М. Вінграновський*)

2)

Десь на горизонті *хмара-хустка*

Манить вдаль, мов дівчина у сад,

І *весни* такі *пахучі згустки*

Розплескалися об гопубий фасад.

(*В. Симоненко*)

3)

Борис Грінченко:

Понашевкувалосьь у хату такого народу — і родичі, і свати, і чужі.

4/a)

Де є це слово в неті:

«записує місцевий літописець. „Брали приставство, пише він далі, зь волости Боркулабовской и Шупенской, тоєсть грошей копь 50, жита мерь пятьсотъ...» з книги Грушевського «Історія України-Руси»

(<http://izbornyk.org.ua/hrushrus/iur70601.htm>).

Це щось пов'язане з назвою місцевості.

Там само: Боркулабівський літопис. с. 25 (вид. Куліша с. 77).

Ще є Боркулаб – прізвище.

Або боркулаб – це аналог фортеці чи району. Місцевості.

У всякому разі це швидше історизм, а не неологізм.

4/b)

Вернисонце – це не неологізм. Це назва рослини:

Вернисонце, -ця, с. раст. *Lupinus caeruleus*.

<http://hrinchenko.com/slovar/znachenie-slova/4583-vernysonce.html>
title="ВЕРНИСОНЦЕ. Словник української мови Б.Грінченка.

те саме з дурноп'яном

Дурноп'ян, -ну, м. Раст. *Datura stramonium* L.

4/c)

Жабар тут, напевне, не є неологізмом, швидше це якийсь історизм/ Який – невідомо....

4/d)

Димарик – це поняття, пов'язане з димарем (суфіксація: димар + суфікс ик). У всякому разі, це, як мені здається, просто гра слів – асоціативний ряд зі словом Димер. Димер – схоже на дим. Тому димарики – ніби маленькі труби, через які йде дим. Домарики – то просто гра слів по аналогії з димариками. Ніби маленькі хатинки (домики) із маленькими димарями (димариками)

А от ще з Ліни Костенко:

Погиб козак од женської руки.

— Домарики, така у вас і смерть.

Безславно вмер, а кажете: убито.

А запорожці — люди без круть-верть,

все кажуть щиро на своє копито.

Тут домарики – селяни, які сидять вдома, а не воюють. Синонім до гречкосіїв. А антонім – героїчні козаки.

А це зі статті:

Напевно, національний характер українця (що є великою умовністю, як зазначає журналіст і поетеса Мар'яна Савка), неможливо звести до якоїсь середини між антиподами – вільного козака, що з піснею іде на смерть, і закопаного в землю “домарика”, який тремтить над своїм майном (приспосованця).

4/е)

в газеті «Свобода» такий вислів: «Глибока тиша стояла над горами. Нічні сумерки дрімали під темно-зеленими кронами смерек. На густім чепіргатім листі папороті висіли краплі роси» (<http://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1908/Svoboda-1908-33.pdf>). Наскільки я розумію, чепіргатий – синонім «лапатий». Кажани-чепіргачі – це ніби вказівка на їх простерті крила – коли вони літають вночі. Чепірга – ніби по звучанню сходе на «розчепірений» (розпростертий).

5) Tabulka básníků 20. stolení a počty autorských neologismů v jejich tvorbě. Použito z: VOKALČUK H. M., *Slovotvorčist' šistdesjatnykiv. Lina Kostenko. Mykola Vingranovskyj, Ostrozka akademija, Ostroh, 2010, s. 64.*

*Частотний розподіл АЛН
у поетичних лексиконах авторів ХХ століття*

№	Автор	Кількість АЛН
1	В.Барка	>1300
2	А.Малишко	850
3	М.Семенко	825
4	П.Тичина	>620
5	В.Стус	>490
6	І.Драч	>320
7	М.Рильський	310
8	Ліна Костенко	>280
9	Юрій Клен	>240
10	І.Калинець	>210
11	М.Зеров, Яр Славутич	по >200
12	М. Вінграновський, Д.Павличко	по >160
13	Б.-І.Антонич	>140
14	П.Савченко	>123
15	Є.Маланюк	>110

6) Tabulky neologismů podle tématických skupin

PODSTATNÁ JMÉNA							
Pojmenování životná					Pojmenování neživotná		
Lidé			Zvířata	Rostliny	Věc, artefakt	Pojmy	Přírodní úklady
Charakter, rysy charakteru	Vztahy mezi lidmi	Zevněj- šek člověka					
Великовоїн	Мати-	Багруля	Кажан-	Вернисонце	Боркулаб	Безнемірні	Камінь-
Домодержавець	порожденниця	Дужень	чепіргач	Дурнол'ян	Домарик	сть	трута
Дурнолобець	Одинчикок	Жабарі	Тур-	Погривина	Горілка-	Вмертя	Сонцепо
Задиба	Вимоленець		перемо		запридуха	Заглада	рот
Канцілюга	Перехвалка		жець		Дорога-	Дар-Надія	
	Порадько				безконечниця	Нагана	
	Фарфоліз				Гаркота-	Усправедл	
					гармата	ивлення	

Pojmenování životná

Vtaky mezi lidmi: rodina

sféra: mluvit, prosit, radit

sféra: podlézat

Zevněj-šek člověka: obličej
postava

Rostliny: celá rostlina
část rostliny

Pojmenování neživotná

Věc, artefakt: potraviny, nápoje

budovy

cesta

předmět vojenského charakteru

Pojem: prostorový pojem

časový pojem

děj ve smyslu k subjektu

hodnotící pojem

PŘÍDAVNÁ JMÉNA						
Názvy						
Blahodárné	Barev a odstínů	Přijímané orgánem chuti	Char. pro věci a úkazy	Určení/Funkce	Lokusů	Pro označení vnějšího vzhledu člověka
<i>Благофортунні Хлібодарний</i>	<i>Смарагдово-рудий</i>	<i>Гірकोполинний</i>	<i>Двоїлезий Зникомий Хлипучий</i>	<i>Глухоаспидський</i>	<i>Чужосторонський</i>	<i>Блідоротий</i>

SLOVESO						
Sémantický okruh						
Hovořit, vydávat zvuky		Přemýšlet	Prosit	Umazat se	Více nebo méně trvající stálý intenzivní děj	Připoutat se k sobě
Zvířata	Lidé					
<i>Аврукати</i>	<i>Зглузований</i>	<i>Доглупати</i>	<i>Збогарадити</i>	<i>Запомийнити</i>	<i>Понашевкватися Удавнитися Чвяхкотіти</i>	<i>Прикохати</i>

PŘÍSLOVCE	
Intenzita	
Děje	Příznaků/znaků
<i>Навдиранці</i>	<i>Всьогоше</i>